

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Географічний факультет
Кафедра географії України**

На правах рукопису
УДК: 911.3: 338.48(560)

**ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ТУРЕЧЧИНІ
В КОНТЕКСТІ ПАНДЕМІЇ COVID 19**

Галузь знань: 10 Природничі науки
Спеціальність: 106 Географія
Освітня програма: Географія рекреації та туризму

Магістерська робота
студентки II курсу
ОР Магістр
Огеренко Вікторії Вадимівни

Науковий керівник:
кандидат географічних наук, доцент
Уліганець Сергій Іванович

Київ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	5
1.1. Сутність туристично-рекреаційної діяльності.....	5
1.2. Сучасні моделі розвитку індустрії туризму.....	8
Розділ 2. ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ТУРЕЧЧИНІ	12
2.1. Туристично-рекреаційні ресурси та туристичне районування Туреччини	12 12
2.2. Соціально-економічний потенціал.....	21
2.3. Особливості туристично-рекреаційної діяльності	25
2.4. Туристичний потік з України до Туреччини	38
2.5. Інфраструктура туристично-рекреаційної діяльності	40
Розділ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТУРЕЧЧИНІ	47
3.1. Вплив пандемії Covid 19 на розвиток туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині	47 47
3.2. Проблеми туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині в контексті пандемії Covid 19	50 50
3.3. Стратегії розвитку туризму і рекреації в Туреччині.....	52
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток туристично-рекреаційної діяльності в світі відбувався значними темпами, розширювалась її географія та урізноманітнювалась пропозиція туристичних активностей. Проте пандемія Covid 19 суттєво вплинула на такі процеси. У 2020 році спостерігаються найбільше скорочення туристичного потоку в світі за всю історію масової туристично-рекреаційної діяльності.

Особливий інтерес з точки розвитку індустрії туризму становить Туреччина, де запроваджена власна модель та розроблена комплексна стратегія розвитку туристично-рекреаційної діяльності. Туристичний потік до Туреччини характеризувався одними з найвищих темпів приросту в світі. Натомість вплив пандемії Covid 19 суттєво змінив позитивні тренди динаміки. Тому дослідження феномену турецького туризму в контексті пандемії Covid 19 є актуальною проблемою.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є туристично-рекреаційна діяльність в Туреччині, а **предметом** – регіональні відміни туристично-рекреаційної діяльності та вплив пандемії Covid 19 на розвиток туристично-рекреаційної діяльності.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити територіальні особливості розвитку туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині в контексті пандемії Covid-19.

У роботі були поставлені та виконані наступні завдання:

- розкрити сутність туристично-рекреаційної діяльності, туристично-рекреаційних ресурсів та інфраструктури туристично-рекреаційної діяльності;
- висвітлити сучасні моделі розвитку індустрії туризму;
- охарактеризувати туристично-рекреаційні ресурси Туреччини та провести туристичне районування країни;

- охарактеризувати особливості соціально-економічного розвитку Туреччини та місця в ньому індустрії туризму;
- виявити регіональні особливості розвитку туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині;
- охарактеризувати туристичний потік з України до Туреччини;
- охарактеризувати інфраструктуру туристично-рекреаційної діяльності Туреччини та її використання;
- оцінити вплив пандемії Covid 19 на розвиток туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині;
- виявити проблеми туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині в контексті пандемії Covid 19;
- охарактеризувати стратегію розвитку туризму в Туреччині.

Географічні особливості рекреаційно-туристичної діяльності розглядаються в роботах О.В. Аріон, О.О. Бейдика, О.Ю. Дмитрука, В.К. Кіптенко, О.Ю. Малиновської, П.О. Масляка, О.О.Любіцевої, А.Ю. Парфіненка, І.Г. Смирнова, В.І. Стафійчука, Т.І. Ткаченко, С.І. Уліганця, С.О. Юрченко та ін.

Дослідження здійснене з використанням системного і територіального підходів, методів аналізу і синтезу, порівняльно-статистичного, порівняльно-географічного, історичного, графічного, картографічного та ін. методів дослідження.

Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та містить додатки.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність туристично-рекреаційної діяльності

У науковій літературі термін «рекреація» з'явився в США наприкінці 1990-х років у зв'язку із введенням нормованого робочого дня, другого вихідного дня, літніх відпусток [27]. *Рекреація* – це розширене відтворення фізичних, інтелектуальних і емоційних сил людини; найбільший сегмент індустрії дозвілля, що швидко розвивається, пов'язаний за участю населення в активному відпочинку на відкритому повітрі; цивілізований відпочинок, що забезпечується різними видами профілактики захворювань в стаціонарних умовах, екскурсійно-туристськими заходами, а також в процесі занять фізичними вправами [13, 14]. Це будь-яка діяльність, спрямована на просте або розширене відновлення фізичних, духовних, нервово-психологічних сил людини, яка містить систему відповідних заходів і здійснюється у вільний від роботи час на території постійного проживання людини або за її межами [22].

Поняття «рекреація» і «туризм» інколи розуміють як синоніми. Разом з тим, на думку О.Топчієва, вони мають певні відмінності: туристична діяльність більшою мірою пов'язана з активним переміщенням рекреантів, а окремі види рекреації, зокрема добового і тижневого циклу, можуть реалізовуватись і без переміщень, у місцях постійного проживання рекреантів [28]. Туризм інколи розглядають як одну із форм рекреації, який на відміну від рекреації, має різноманітніші цілі і може трактуватись як одна із цілей туризму. Отже, *туризм* – це тимчасовий виїзд особи з місця проживання у вільний час з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою [22].

Рекреацію і туризм можна розглядати з точки зору діяльнісного підходу. Тобто рекреація і туризм – це види людської діяльності, спрямовані

на задоволення рекреаційних та туристичних потреб. На думку О.Бейдика, **рекреаційна діяльність** – це система заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, що розташовані поза межами їх постійного проживання [6]. Рекреаційна діяльність має на меті відтворення життєвих сил людини та характеризується відносним різноманіттям поведінки людей [16]. **Туристична діяльність** – це сфера діяльності, де виробляється та реалізується туристичний продукт і організується його споживання – обслуговування туристів під час подорожей [26].

Ряд вчених вважають, що нині доцільно використовувати комплексний термін «туристично-рекреаційна діяльність», що поєднує різні сторони діяльності в межах одного територіального комплексу, не змінюючи сутнісне наповнення складових понять [10]. Отже, туристично-рекреаційна діяльність спрямована на задоволення різноманітних потреб як окремих рекреантів і туристів, так і регіонів чи країн в цілому, поєднуючи значну сукупність обслуговуючих, допоміжних видів діяльності [21].

За спрямованістю туристичних потоків виділяють такі види туристично-рекреаційну діяльність:

- внутрішню – подорожі у межах своєї країни;
- виїзну – виїзд за межі своєї країни;
- в'їзну (іноземну) – прийом та обслуговування іноземців [26].

Головними функціями туристично-рекреаційної діяльності є

- пізнавальна, що забезпечує розвиток особистісного духовного потенціалу;
- оздоровча, що забезпечує відновлення здоров'я;
- виховна;
- комунікативна;
- соціокультурна;
- екологічна;
- менталітетно-формуюча [21].

Найпопулярнішим видом оздоровчої туристично-рекреаційної діяльності є пляжний відпочинок, який як правило поєднується із прогулянковим (прогулянки на повітрі, збирання дарів моря, огляд краєвидів тощо). Із пляжним оздоровчим туризмом тісно пов'язаний відпочинок, який передбачає споглядання та фотографування морських мешканців, археологічних об'єктів тощо.

Туристично-рекреаційна діяльність передбачає надання послуг на основі використання туристично-рекреаційних ресурсів та відповідної інфраструктури. Отже, для здійснення туристсько-рекреаційної діяльності необхідна наявність певних ресурсів. До *туристично-рекреаційних ресурсів* зазвичай відносять природні та історико-культурні об'єкти, які можуть бути використані для задоволення потреб рекреантів та туристів.

Туристично-рекреаційні ресурсів розглядають як результат людської діяльності, спрямованої на залучення певних об'єктів, що мають історичну і художню цінність, оригінальність, естетичну привабливість, цілющо-оздоровчу значимість [7]. Тобто це може бути сукупність природних і штучно створених людиною об'єктів, які придатні для створення туристичного продукту.

Як узагальнення варто навести визначення О. Бейдика, який рекреаційно-туристські ресурси розглядає як об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність [4, 5].

Здійснення туристично-рекреаційної діяльності тісно пов'язане з інфраструктурним забезпеченням. Наявність туристично-рекреаційних ресурсів є важливою передумовою, використання якої залежить від рівня розвитку відповідної інфраструктури. *Туристично-рекреаційна інфраструктура* включає засоби розміщення та харчування туристів (готельно-ресторанна інфраструктура – готелі, бази відпочинку, пансіонати,

ресторани, кав'ярні тощо); засоби переміщення туристів (транспортна інфраструктур – повітряні. Автомобільні, морські, залізничні перевезення), заклади підготовки кадрів (освітню інфраструктуру). Також важливою складовою туристично-рекреаційної інфраструктури є прикордонна, пов'язана із полегшенням процедури перетину державних кордонів.

Завдяки інфраструктурі відбувається використання туристично-рекреаційних ресурсів, підвищується їх атрактивність, доступність для рекреантів і туристів, збільшується туристська ємність території, а отже активізується туристично-рекреаційна діяльність.

1.2. Сучасні моделі розвитку індустрії туризму

У країнах світу використовують різні моделі державного регулювання туристично-рекреаційної діяльності. На вибір тієї чи іншої моделі суттєвий вплив має рівень соціально-економічного розвитку держави, політична ситуація та політична стабільність у державі. Для державного регулювання туристично-рекреаційної діяльності використовуються різні методи державного впливу: адміністративно-правові, фінансово-економічні (через систему державної підтримки, кредитування, надання субсидій суб'єктам, що здійснюють туристично-рекреаційну діяльність, оподаткування тощо) та соціальні.

Відповідно до ступеня втручання держави в туристичну діяльність у міжнародній практиці виділяють три моделі таких взаємовідносин і впливу [31]:

Модель 1. Відсутня центральна державна адміністрація, яка регулює розвиток туризму в країні.

Модель 2. Є впливовий центральний орган, що здійснює контроль над сферою туризму, що є галуззю спеціалізації або пріоритетним напрямком економічного розвитку країни.

Модель 3. Центральна державна туристична адміністрація тісно взаємодіє з місцевими владами та приватним бізнесом.

Виділяють чотири моделі розвитку індустрії туризму:

1. **Ринкова (американська) модель.** Ця модель передбачає відсутність центрального державного органу управління туристичною діяльністю в державі і є ефективною для країн з високим рівнем соціально-економічного розвитку, розвиненою інфраструктурою, а також для країн, які активними і потужними учасниками міжнародного туристичного ринку. В таких країнах питання розвитку туризму вирішуються на регіональних рівнях або на рівні окремих потужних приватних компаній. Наприклад, така модель запроваджена у США.

2. **Модель для країн, в яких туризм є основним джерелом валютних надходжень.** Відповідно цій моделі передбачена наявність державного центрального органу влади, який здійснює управління туристично-рекреаційною діяльністю, здійснює її контроль. За таких умов державні повноваження є визначальними у сфері інвестицій, рекламної діяльності, підготовки кадрів. Таку модель розвитку індустрії туризму використовують як країни, що розвиваються, країни з низьким рівнем соціально-економічного розвитку, так держави високого рівня розвитку, які надають важливого значення підтримці іміджу країни.

3. **Європейська модель.** Ця модель розвитку індустрії туризму характерна для держав Європи. Вона передбачає вирішення питань розвитку індустрії туризму на рівні державного органу, який входить до складу багатогалузевого міністерства (найчастіше міністерства економіки) та має статус самостійного. За своєю суттю такі державні органи є Національними туристичними адміністраціями, що займаються розробкою та реалізацією стратегій розвитку туризму, здійснюють загальне управління, залучають інвестиції, просувають національний туристичний ресурс на світовому туристичному ринку та розвитком нових видів туризму на національному

ринку. Така модель передбачає погодження інтересів держави, приватного бізнесу та місцевої влади.

4. **Комбінована модель.** Ця модель передбачає наявність комбінованого міністерства, яке опікується туризмом та іншими суміжними галузями. Така комбінація дозволяє досягти збалансованості розвитку туризму та інших галузей економіки.

Іншими видами державного регулювання туристично-рекреаційної діяльності є розробка державних програм розвитку туризму, стимулювання та розвитку туризму, а також стратегій розвитку туризму.

Державні програми стимулювання та розвитку туризму та Стратегії розвитку туризму розробляються з метою залучення приватних інвестицій в розвиток галузі, створення сприятливого економічного середовища для розвитку туризму за рахунок пільгового кредитування, оподаткування, надання субсидій, зниження мита. Так, наприклад, у Туреччині інвесторам здають в оренду за мінімальну плату на 49 років земельні ділянки за умови будівництва на цій території готелю; у Польщі оподаткування туристичного бізнесу складає 7%.

У ситуації, коли в державі регіони суттєво відрізняються за рівнем соціально-економічного розвитку, політичною ситуацією, екологічним забрудненням території, Державні програми стимулювання та розвитку туризму та Стратегії розвитку туризму можуть передбачати створення регіонів пріоритетного розвитку туризму. Як правило, за такої ситуації у різних регіонах країни можуть бути створені агенції, які займаються розвитком туристично-рекреаційної діяльності, враховуючи особливості того чи іншого регіону.

Стратегічно важливим елементом Державних програм стимулювання та розвитку туризму і Стратегії розвитку туризму є створення та забезпечення ефективної роботи туристичних інформаційних центрів, які здійснюють рекламно-інформаційну діяльність. Важливою складовою також є підготовка

кваліфікованих кадрів для туристично-рекреаційної діяльності та науково-методичне її забезпечення.

Розділ 2 ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ТУРЕЧЧИНІ

2.1. Туристично-рекреаційні ресурси та туристичне районування Туреччини

Завдяки багатству рекреаційних, пляжних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів Туреччина має сприятливі передумови для інтенсивного розвитку *туристично-рекреаційної діяльності*. В Туреччині органічно поєднуються історія, культура, чудові природні краєвиди та найсучасніші можливості індустрії туризму. Зелені ліси, засніжені гори, придатні для гірськолижного спорту, чисті моря, пляжі, термальні джерела, гостинні люди і неповторна кухня – це те, чим приваблюють курорти Туреччини.

Географічне положення Туреччини є визначальною рисою, яка позначає Туреччину, як туристка DESTИНАЦІЮ. Основними факторами, що привертають туристські потоки є клімат, наявність протяжних приморських пляжів та доступність країни як туристичної DESTИНАЦІЇ.

Природні ресурси. Територія Туреччини омивається водами чотирьох морів: Чорного, Мармурового, Егейського та Середземного. Тут присутні різні типи ландшафтів: від родючих рівнин на узбережжі до гірських плато в центрі країни. Усе зазначене сприяє розвитку різних видів відпочинку: від пляжного до гірськолижного, екстремального і оздоровчого.

Туреччина володіє унікальними *кліматичними рекреаційними ресурсами*. Клімат в Туреччині субтропічний, середземноморський. Купатися в морі можна з квітня по жовтень. Літо спекотне, сухе, тому повітря прогрівається до +30° +33°C. Середня температура січня не опускається нижче +1С.

Температура і вологість повітря залежать від висоти над рівнем моря і віддаленості від морського узбережжя. На узбережжі Середземного і

Егейського морів зима прохолодна і дощова (опадів в деяких місцях випадає до 1000 мм на рік), а сніг тут можна зустріти тільки високо в горах. Вона змінюється теплим і сухим літом. У центральній частині країни клімат континентальний, і слідом за посушливим літом приходять мокра осінь і холодна зима з великими снігопадами. Це пояснюється тим, що центральні райони відокремлені від моря ланцюгом гір. Курорти Туреччини, які знаходяться на чорноморському узбережжі, завдяки Понтійським горам всю зиму захищені, зі сходу хорошу погоду забезпечують Кавказькі гори. У східних районах Туреччини клімат різко континентальний.

Досить широка смуга узбережжя Егейського моря і зовсім вузьке Середземноморське узбережжя відрізняються середземноморським кліматом з характерними для нього жарким сухим літом і теплою дощовою зимою. Середня температура самого жаркого місяця (липень чи серпень) в Адані досягає $+28^{\circ}\text{C}$ і самого холодного (січень або лютий) $+10^{\circ}\text{C}$. У східних, більш гористих, районах літо прохолодне, взимку трапляються заморозки. Кількість опадів, що випадають на узбережжі Егейського моря 500-800 мм у рік; 1000-1500 мм – у західній частині Тавра (на навітряних схилах) і до 500 мм – у східній.

Туреччина характеризується *рельєфним різноманіттям*, переважанням гірських масивів. Розчленованість країни обумовлює вертикальну зональність природних ландшафтів та різноманітність дикорослих і культурних рослин. У Туреччині поєднуються високі, розчленовані ущелини і увінчані сніговими вершинами гірські хребти з глибокими улоговинами, обширні сухі нагір'я з вічнозеленими приморськими рівнинами, що потопають в багатій субтропічній рослинності.

За характером рельєфу Туреччина – гірська країна: середня висота над рівнем моря складає близько 1000 м. Майже вся територія зайнята Малоазійським нагір'ям, у складі якого розрізняються окраїнні Гори (Понтійські і Тавр) і розташоване між ними Анатолійське плоскогір'я.

Низинних рівнин у країні мало, вони приурочені до окремих ділянок морського узбережжя та до гирла річок.

Понтійські гори простягаються паралельно узбережжю Чорного моря більш ніж на 1000 км. Гори розділяються глибокими долинами, ланцюжками улоговин на гряд. Середня висота Понтійських гір близько 2500 м. У східній частині гірські хребти досягають найбільшої висоти (гора Качкар, 3931 м), мають дуже круті схили і є важкодоступними. На заході Понтійські гори знижуються до 900 м. На півдні Туреччини, уздовж Середземноморського узбережжя, знаходиться складна гірська система Тавр (Торос), що включає три частини: Західний, Центральний і Східний Тавр. Західний Тавр охоплює затоку і Анталю. На заході і сході затоки гори далеко врізаються в море. Між хребтами Західного Тавра розташовані групи озер і глибоких улоговин (прісні озера: Бейшехир, Егридир, Сугла, солоні: Аджигель, Акшехир, улоговина Іспарта тощо), що дало цьому району назву «турецька країна озер». Центральний Тавр виділяється найбільшою висотою й альпійським типом рельєфу. Висота багатьох хребтів тут перевищує 3000 м. На заході Центральний Тавр близько підходить до Середземноморського узбережжя, круто обриваючись у море. Східний Тавр простягається від річки Мурат і озера Ван до східних кордонів країни. Східна його частина (район Хакяри) найвища (висота гірських вершин тут наближається до 4000 м, а в гірському вузлі Джило – 4168 м). Хребет прорізаний глибокими ущелинами рік Євфрату і Тигру, що служать важливими шляхами сполучення. На південь від Східного Тавра розкинулася велика Діярбакирська улоговина, що поступово знижується на південь до Месопотамської рівнини, що лежить уже за межами Туреччини.

Анатолійське плоскогір'я поділяється на Внутрішню Анатолію і Східну Анатолію. Перша з них представляє більш знижену частину плоскогір'я, що складається з ряду безстічних улоговин. На одному з плато розташована столиця Туреччини – Анкара. У південній частині плоскогір'я є ряд древніх вулканів. У центрі і на півдні Внутрішньої Анатолії розміщені численні озера

і болота, звичайно солоні, часто з мінливими обрисами. У центрі плоскогір'я на висоті близько 1000 м знаходиться друге за величиною в Туреччині озеро Туз, відоме винятковою солоністю вод. Влітку озеро висихає і його дно покривається кіркою солі. Східна Анатолія зайнята високими горами висотою від 1500 до 2110 м. Недалеко від кордону з Вірменією знаходиться масив Великий Арарат – згаслий вулкан, найвища точка Туреччини (5165 м) конусоподібної форми. Вершина конуса покрита потужною сніжною шапкою.

У горах Туреччини беруть початок найбільші ріки Південно-західної Азії: Євфрат в Східній Анатолії, і Тигр, що стікає з Вірменського нагір'я. Вся територія Туреччини, за винятком Анатолійського плоскогір'я, покрита *густою річковою мережею*. Всі річки мають гірський характер, мають водоспади, пороги. Стік рік відрізняється крайньою нерівномірністю. У дощові сезони й у період танення снігу багато річок перетворюються в бурхливі потоки і створюють загрозу повені, а в звичайний посушливий літній і осінній сезони сильно міліють, а найдрібніші з них часто пересихають зовсім.

Флора Туреччини включає близько 6,7 тис. видів рослин, більше третини з яких ендемічні для Туреччини.

Історико-культурні ресурси. На території сучасної Туреччини знаходяться два з семи чудес світу Стародавнього світу: храм Артеміді Ефеської поблизу Сельчука і Галикарнаський мавзолей в Бодрумі.

Західне (Егейське) узбережжя Туреччини є прямим носієм давньо-римської та давньо-грецької культури. Саме на цій території збереглися міста епохи розквіту Риму, які зараз стали яскравими об'єктами туризму – Ефес, Троя, Константинополь та ін. Зупинимось на розгляді окремих з них.

Стамбул. В місті знаходиться величезна кількість історико-культурних об'єктів. Найвідомішими з них є наступні.

Собор Святої Софії – величний християнський собор VI століття. Через дев'ять століть його перетворили на ісламський храм. На його зведення було

витрачено п'ять років. Айя-Софія, на благо якого працювали близько 10 тис. осіб, повинна була стати гарантією непорушності Візантійської імперії. Нині Собор Святої Софії – це діюча мечеть, стіни якої прикрашають християнські розпису і ісламські мозаїки.

Блакитна мечеть – мусульманський храм. В інтер'єрі мечеті представлені блакитні і білі орнаменти; шість веж-мінаретів; поєднання візантійського і османського стилів; величезна кількість вітражів: 260 вікон різної величини; килими ручної роботи; мармурова ніша для молитви (ніхраб).

Мечеть Сулейманія. Найбільша мечеть Стамбула і один з найбільших храмів на території Туреччини. Площа Сулейманії дозволяє розміститися близько 5 тис. тих, хто молиться. Кожна деталь храму символічна: 10 балконів свідчать про те, що у власній династії Сулейман Пишний займав 10 місце. Чотири мінарети – це не тільки данина традиції, але і знак того, що Сулейман – четвертий правитель Стамбула. За свою історію Сулейманія пережила майже 90 землетрусів.

Цистерна Базиліка – це підземне водосховище, побудоване в VI столітті до н.е. за часів Константинополя. Пам'ятка розташована на глибині 12 метрів. Цистерна Базиліка цікава 330 колонами, які підтримують стелю. Завдяки їм, водосховище більше схоже на палац. Одна з них – колона сліз – за легендою допомагає виконати найзаповітніші бажання. Стіни викладені вогнетривкою цеглою і мають товщину близько 4 метрів.

Палац Топкапи. Замок-комплекс був зведений в XV столітті. Близько чотирьох століть він служив резиденцією для 25 султанів Османської імперії. Комплекс споруд включає зовнішні будівлі для прийому гостей; Музей Східної культури, Музей Археології, Павільйон кахлі, покої, гарем, бібліотеку Ахмеда II, Павільйон Святої Мантиї, скарбницю. На території палацу Топкапи розташований оглядовий майданчик з видом на Босфор.

Великий Базар. Гранд-Базар в Стамбулі був заснований в середині XV століття. Має 22 воріт. Найбільш привабливими вважаються арочні ворота в

мавританському стилі. На території Великого Базару два оригінальних ринки з дахами, 24 готелі, площі для торгівлі під відкритим небом, кілька мечетей, лазні та хамами, кафе і ресторани, закусочні. В цілому Гранд-Базар – це 4 тисячі лавок і 60 торгових вулиць. Сюди приходять за неповторним колоритом.

Місто *Мира* вважається одним з найстаріших на землі. Воно засноване в V столітті до н.е. Саме Миру вибрав апостол Павло для своєї місії – проповідувати вчення про Христа. Найбільший інтерес представляють собою Лікійські гробниці для заможних людей того часу, де кожен саркофаг складається з двох частин, одна з яких нагадує будинок з ліпниною.

Памуккале. Курорт Памуккале відомий не тільки цілющими термальними джерелами, а також історичними пам'ятками: руїни стародавнього міста Хіераполіс з басейном Клеопатри; старовинний амфітеатр для 12 тис. глядачів; палац Памуккале - «бавовняний замок» - каскад водних потоків з термального джерела.

Сіде. У старовинному місті знаходяться амфітеатр – музей під відкритим небом на 20 тис. глядачів, руїни древніх храмів (наприклад, Аполлона), старовинний рабовласницький ринок Агор, фонтан Німфеум, ворота у вигляді арки, музей античного мистецтва.

Археологічний комплекс *Ефес* був заснований в X ст. до нашої ери греками як портовий населений пункт. За свою історію він встиг побувати одним з найбільш значущих міст для Візантійської і Османської держав. Тут знаходиться бібліотека Цельсія, Гранд театр, ворота Геракла, шлях, викладений мармуром, руїни храму Артеміди.

Троя. Стародавнє місто, оспіване Гомером в «Іліаді». Це музей під відкритим небом. Його площа сягає 270 тис. кв. м. Історикам відомо близько дев'яти шарів населеного пункту, історія якого стартує з 30 року до н. е. Тут знаходяться статуя легендарного троянського коня, храм Афіни, концертний зал Одеон.

Зруйноване місто *Демре-Міра* приваблює історичними цінностями: акрополем, гробницями і саркофагами, руїнами церкви Святого Миколая.

Переважна більшість туристів приїжджає в Туреччину з метою насолодитися морем і сонцем. Їх приваблюють курортні міста узбережжя. Це перш за все Анталія, Белек, Кемер, Сіде, Бодрум, Мармарис, Ізмір.

Анталія приваблює туристів багатою історичною спадщиною і унікальною природою. Завдяки вдалому географічному положенню, теплому морю, довгому піщаному пляжу і надзвичайно красивому ландшафту, Анталію називають «турецькою Рів'єрою».

Белек знаходиться в 30 км від Анталії. У 994 році тут було відкрито Національний гольф-клуб, один з найбільших в світі. Безкраї соснові ліси, свіже повітря, тепле чисте море, а також історичні та архітектурні пам'ятки міста приваблюють сюди туристів.

Кемер – це зростаючий туристичний центр, що оточений, з одного боку, високими горами, а з іншого – Середземним морем. Тут знаходиться 52-кілометровий піщаний пляж, невеликі селища, розкидані по схилах, соснові ліси, вершини гір. Місцевість багата історичними пам'ятниками. З часів Римської імперії залишилися античні міста Фазеліс і Олімпос з древніми фортецями, руїнами амфітеатру, римськими лазнями, акведуком. Завдяки своєму географічному положенню і клімату, Кемер є одним з найважливіших яхт-центрів Туреччини.

Сіде – це маленький острів, що знаходиться в 75 км від Анталії. Перші поселення в районі Сіде відносяться до епохи хетів. Сучасне місто-курорт Сіде побудоване на місці античного міста. З трьох сторін Сіде оточений морем і нескінченними піщаними пляжами. Курортний сезон триває тут шість місяців в році. Тут є можливості для занять серфінгом, стрільбою з лука, тенісом, кінним спортом.

Бодрум крім традиційного відпочинку на пляжах, пропонує морські прогулянки на яхтах в Егейське море. Визначними пам'ятками є фортеця та Бодрумський музей.

Аланья бере свій початок з фортеці, заснованої ще в XIII в., і є одним з головних туристичних центрів на Середземному морі. До наших днів тут збереглися руїни античних міст Деартіса і Сьєрди.

Мармаріс розташований на узбережжі Егейського моря. Тут 280 днів на рік сонячні, а також знаходиться старовинна фортеця, зони відпочинку Гюннюджек і Кумлубюк, пляж Турунг, печери, острів Седир, де, за переказами, Клеопатра зустрічалася зі своїм коханим. Є тут і джерела мінеральної води.

Ізмір – місто з багатим історичним минулим, як пам'ятки культури та архітектури доби Римської, Візантійської та Османської епох. В околицях Ізміра є підземні лікувальні джерела. Ізмір відомий своєю щорічною Інтернаціональною виставкою.

Отже, в цілому Туреччина приваблює туристів:

- пляжним відпочинком на узбережжях чотирьох морів;
- сприятливим кліматом (південні регіони країни мають понад 300 сонячних днів в році, тут поєднуються гірське та морське повітря);
- історичною спадщиною (тут збережено незліченну кількість найдавніших пам'яток Античної, Візантійської, Османської епох);
- унікальними природними комплексами (моря, гірські річки та вершини, каньйони, ущелини, печери, озера, острови, гарячі мінеральні джерела, згаслі вулкани);
- широкими можливостями для активного відпочинку (пішохідного туризму, велотуризму, сплавів річками, морських подорожей, яхтингу, дайвінгу, парасейлінгу, польотів на парашлані і повітряній кулі, зимових видів спорту тощо);
- різноманітними культурними подіями (фестивалями, концертами, виставками, музеями);
- сучасною архітектурою міст, які поєднуються з автентичними селами;

- заохоченням дитячого туризму (тут намагаються зробити все, щоб з дитиною було зручно і цікаво);
- різноманітністю національної кухні, гостинністю;
- можливостями шопінгу.

Проведений аналіз туристично-рекреаційних ресурсів Туреччини свідчить про їх нерівномірний розподіл за регіонами країни. З метою узагальнення доцільно провести туристичне районування. В цілому на території Туреччини виділяють 12 регіонів, що відповідають рівню територіальної структури NUTS1. Зважаючи на розподіл туристичних ресурсів та специфіку туристичної діяльності їх можна об'єднати у 7 туристичних макрорайонів (рис. 2.1):

- Мармуровоморський (включає Стамбул (TR1), Східномармуровосрський (TR2) та Східномармуровоморський (TR4) регіони);
- Середземноморський (включає один однойменний регіон TR6);
- Егейський (включає один однойменний регіон TR3);
- Чорноморський (включає Західночорноморський (TR8) та Східночорноморський (TR9) регіони);
- Південно-Східна Анатолія (включає один однойменний регіон TRC);
- Центральна Анатолія (включає Західноанатолійський (TR5) та Центральаноанатолійський (TR7) регіони);
- Східна Анатолія (включає Північносхідноанатолійський (TRA) та Центральносхідноанатолійський (TRB) регіони).

Розподіл макрорайонів за туристичною активністю є нерівномірним (табл. 2.1):

Рис. 2.1. Туристичне мікрорайонування Туреччини
(побудовано автором)

2.2. Соціально-економічний потенціал

Туреччина раніше ходила до складу могутньої Османської імперії. Однак вплив цієї імперії послабився на початку ХХ ст. На хід новітньої історії Туреччини істотний вплив здійснив турецький лідер Мустафа Кемаль Ататюрк («батько турків»), який на початку ХХ ст. згуртував ослаблену турецьку націю, обмеживши фундаменталістські ісламські традиції і повернувши країну на шлях європейського розвитку. Ця тенденція певною мірою зберігається, оскільки Туреччина має прагнення вступити до Європейського Союзу

Економічно Туреччина сильно залежить від зовнішніх сировинних і промислових ринків. Основою її міжнародної спеціалізації є добувна, легка, харчова промисловість, будівництво, активна еміграція робочої сили, дрібнооптова торгівля з сусідніми країнами. Туреччина багата на хромову руду, але має дефіцит паливно-енергетичних ресурсів. Незважаючи на спроби стимулювати розвиток галузей економіки, провідною її галуззю продовжує залишатися сільське господарство. Відсутність «стрижня» в

економіці призводить, зокрема, до високих темпів інфляції. Певний період турецька ліра знецінювалася в середньому на 100% щорічно, що призвело до неминучої девальвації національної валюти.

З 1990 року періоди економічного зростання Туреччини змінювалися короткочасними рецесіями. У даний період країна проходить стадію інтенсивної індустріалізації та водночас активно розвиває інфраструктуру сфери послуг.

До 2008 року значним темпам економічного зростання, крім грамотно проведених реформ, сприяли диверсифікація економіки і зовнішньої торгівлі, контрольовані державні витрати і сприятлива кон'юнктура світової економіки. Світова фінансово-економічна криза мала суттєвий негативний вплив на економіку Туреччини (темпи зростання ВВП у 2008 році знизилися до 0,8%, а у 2009 році стали негативними (-4,7%)). Крім того, криза загострила характерні для економіки країни проблеми, зокрема, значну схильність до споживання і порівняно низьку продуктивність праці, пов'язану з доволі значною часткою неформальної зайнятості (до 50%), а також залежністю країни від імпорту.

У 2010 році розпочався найбільш тривалий період економічного підйому Туреччини за останні майже сорок років. Впродовж 2000-2019 років. ВВП країни збільшився майже у 2,4 рази. За цей же період середньорічні темпи зростання економіки Туреччини становили 4,9%. Після кризи темпи приросту ВВП Туреччини були високими (в середньому + 6,8% щорічно у 2010-2017 роках), але нерівномірними. При постійно негативному торговому балансі ця динаміка передбачає значний експорт послуг і приплив іноземного капіталу. З огляду на обмеженість природних ресурсів, країна розвиває обробну промисловість, експорт сталі та інших товарів, імпортуючи енергоресурси.

Одним з ключових драйверів економіки Туреччини стали прямі іноземні інвестиції, які забезпечували більшу частину капіталовкладень в країні. Найбільш привабливими для іноземних інвесторів галузями економіки є

фінансова сфера, електроенергетика, газо- і водопостачання, нафтопереробка, харчова промисловість, а також виробництво електротехніки і оптичних приладів.

У 2018-2019 рр. Туреччина зазнала значних економічних труднощів, пов'язаних із зовнішніми економічними і політичними впливами. Зниження інвестиційної активності у 2018-2019 рр., погіршення світової кон'юнктури, а також геополітична нестабільність в регіоні негативно позначилися на економічній динаміці Туреччини. До основних причин валютної кризи Туреччини у 2018 році відносять зменшення зовнішнього фінансування, доволі високі державні витрати, девальвацію турецької ліри, значну інфляцію, високі ставки кредитів у національній валюті. Економічне зростання стало поступово відновлюватися лише у другій половині 2019 року з підвищенням мінімальної заробітної плати на 15% і зниженням рівня безробіття в країні.

Значну роль в економіці Туреччини відіграє туризм, а Туреччина є одним з кращих прикладів розвитку туризму. Великі інвестиції дозволили створити за досить короткий проміжок часу різноманітну сферу туризму: починаючи з транспорту і засобів розміщення до мережі харчування та розваг кожна ланка туризму Туреччини відповідає найрізноманітнішим запитам споживачів. Підвищення безпеки в країні, зростання інвестицій в інфраструктуру сприяли зростанню привабливості країни для іноземних туристів.

У галузі зайнято близько 9,4% робочої сили, а її частка у ВВП досягла 11,3%. За оцінками Всесвітньої ради з подорожей і туризму, Туреччина займає 16-е місце в рейтингу країн за внеском туризму в ВВП. У 2019 році питома вага туристичної галузі у структурі ВВП складала 11,3%. Загальні капіталовкладення в туристичну галузь Туреччини у 2010-2019 рр. оцінюються в 170 млрд. дол. США. Інвестиції в туристичну галузь у 2019 році склали 16,2 млрд дол. США.

Динаміка *надходжень від туристичної діяльності* характеризується загальною тенденцією до зростання. Але зі значними спадами у кризові періоди. Якщо у 2003 обсяг надходжень від іноземних туристів перевищив 10 млрд. доларів США, то до у 2011 році цей показник перевищив 20 млрд. (22,2). Максимальні значення спостерігалися у 2019 році – 28,7 млрд. доларів США (рис. 2.2).

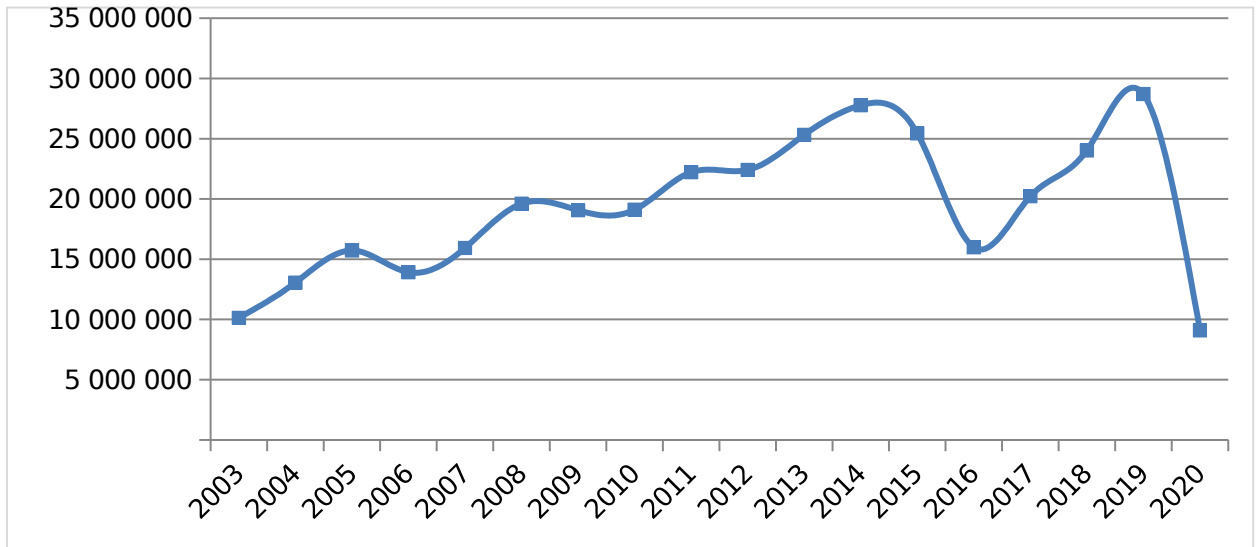

Рис. 2.2. Динаміка надходжень від іноземних туристів, тис. доларів США (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Найбільш різкі скорочення обсягів надходжень від іноземних туристів спостерігалися у 2016 році (скоротилися на 9,5 млрд. доларів) та 2020 році (на 19,6 млрд. доларів).

Інвестиції в туристичну діяльність Туреччини є нестійкими. Максимальні обсяги спостерігалися у 2016 році (22 млн. доларів США) (рис. 2.3).

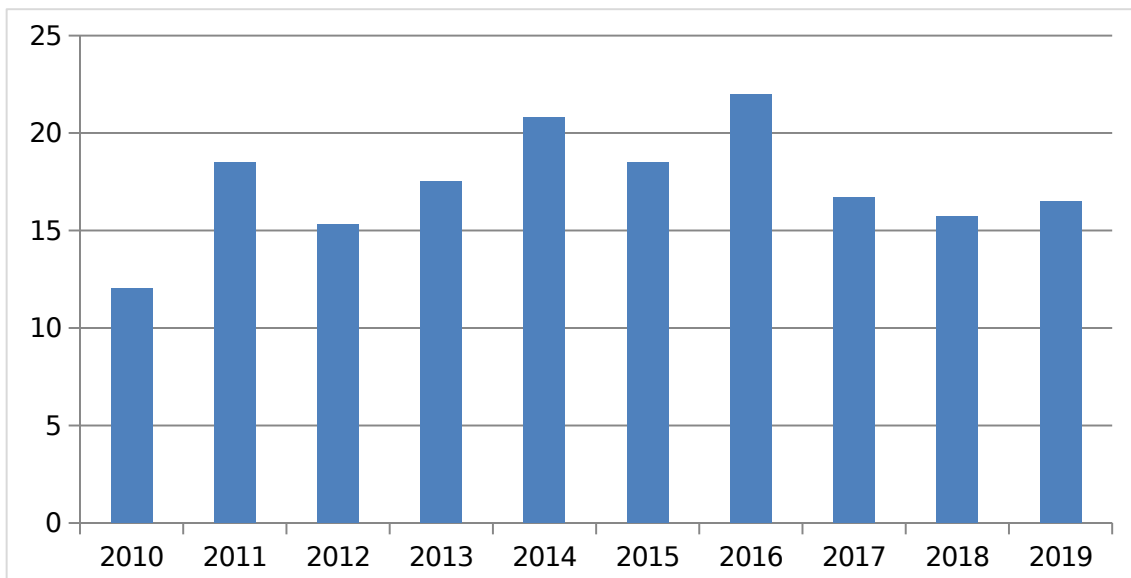

Рис. 2.3. Динаміка інвестицій в туристичну діяльність Туреччини, млн. доларів США

2.3. Особливості туристично-рекреаційної діяльності

Розглянемо розвиток туристично-рекреаційної діяльності Туреччини на прикладі іноземного туризму. В цілому можна виділити такі особливості його розвитку:

- нестійка динаміка туристичного потоку;
- сезонність туристичної діяльності;
- регіональна нерівномірність туристичної діяльності;
- нерівномірна географічна структура туристичного потоку;
- регіонально-географічна спрямованість туристичного потоку.

Нестійка динаміка туристичного потоку. У 2019 році Туреччина прийняла рекордну кількість іноземних туристів за всю історію туристичної діяльності в країні – понад 45 мільйонів осіб (45 058 286 осіб). Загальна динаміка туристичних прибуттів протягом останніх трьох десятиліть характеризується загальним зростанням, але з кількома короточасними спадами (рис. 2.4).

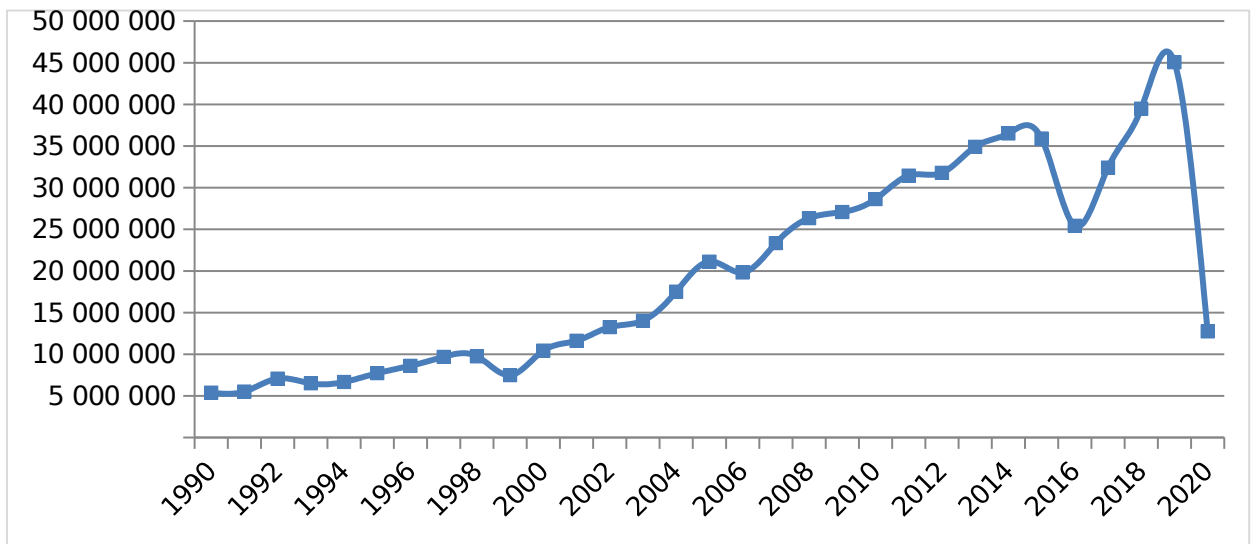

Рис. 2.4. Динаміка кількості прибуттів туристів до Туреччини (1990-2020)
(побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини:
<https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Аналіз динаміки туристичного потоку до Туреччини дозволяє виділити чотири триваліших періоди зростання та чотири періоди скорочення (рис. 2.5):

- 1999-1997 – перший період повільного зростання, коли середньорічний приріст кількості іноземних туристів становив 9%;
- 1998-1999 – перший період скорочення туристичних прибуттів (скорочення на 23% у 1999 році, що викликано азійською та російською фінансово-економічними кризами);
- 2000-2005 – другий період прискореного зростання, коли середньорічний приріст кількості іноземних туристів становив 19%;
- 2006 – другий короткочасний період скорочення прибуттів іноземних туристів (6%);
- 2007-2014 – третій період зростання, коли середньорічний приріст кількості іноземних туристів становив 8% (важливо відмітити, що світова фінансова криза не зумовила скорочення туристичних прибуттів, а лише зменшила темпи їх приросту);

- 2015-2016 – третій період скорочення прибуттів іноземних туристів (у 2016 році падіння було найбільшим за весь попередній період – 29%, що значною мірою було викликано військовим російсько-українською війною та подальшою заборонаю Росією авіаперельотів до Туреччини);

- 2017-2019 – четвертий період стрімкого зростання (середньорічний приріст становив 21%);

- з 2020 – період катастрофічного падіння туристичних прибуттів (майже 72%, що викликано карантинними обмеженнями на міжнародне авіасполучення та виїзди за кордон внаслідок поширення пандемії корона вірусу Covid-19).

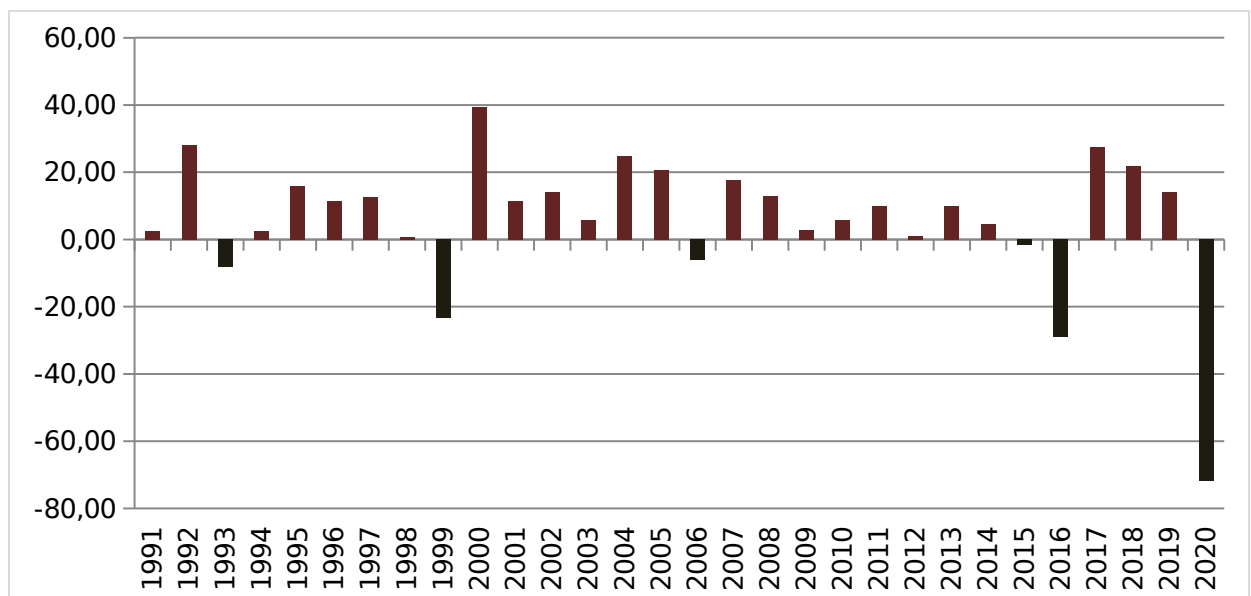

Рис. 2.5. Динаміка середньорічних приростів прибуттів іноземних туристів до Туреччини (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Сезонність туристичної діяльності. Туристична діяльність в Туреччині характеризується сезонністю. Як видно з рис. 2.6 максимум прибуттів іноземних туристів до країни припадає на липень. Можна вести мову про існування піврічного «високого сезону» туристичної активності з

травня по жовтень та піврічного «низького сезону» з листопада по квітень. Хоча у квітні вже починає спостерігатися активізація туристичних прибуттів.

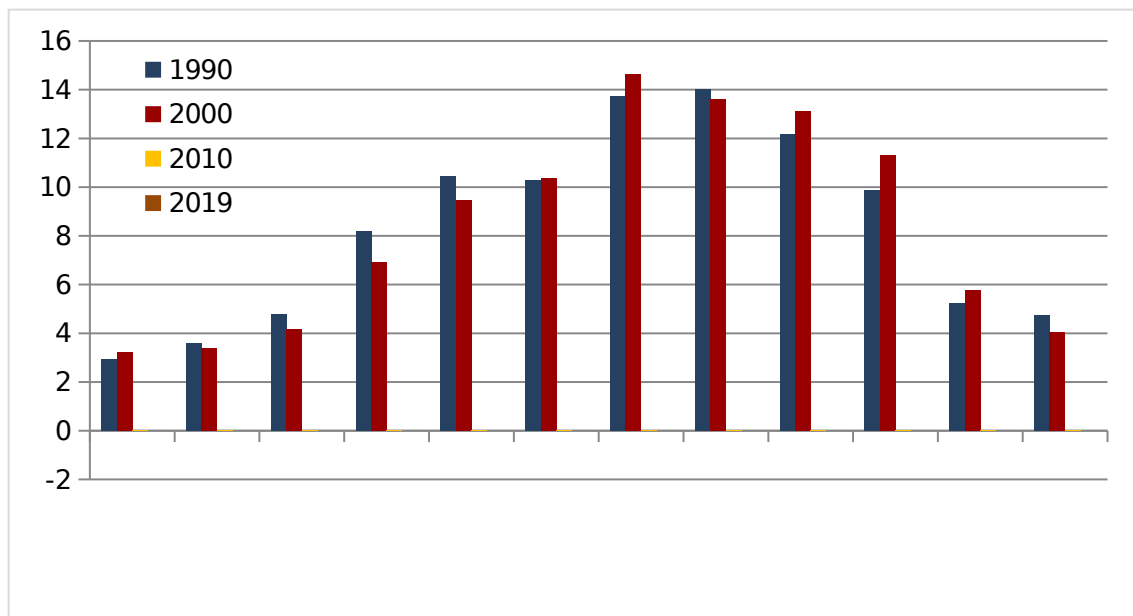

Рис. 2.6. Сезонність туристичної діяльності в Туреччині

(частка туристичних прибуттів за місяцями) (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

У 2019 році на період з травня по жовтень припадало 71% всіх прибуттів іноземних туристів. Проте, варто зазначити, що ступінь сезонності коливається з часом. Максимум концентрації туристів у «високий сезон» спостерігався у 2003 році (75,5%), але в окремі роки ця частка скорочувалася до 67%. У 2020 році цей показник скоротився до 54,5%, тобто криза у туристичній діяльності зумовила скорочення перш за все туристів, що приїжджають з метою літнього (морського) відпочинку. Така ситуація спостерігається й в інші періоди скорочення, коли найбільше скорочення спостерігається в червні-липні (наприклад, у 1999 році падіння в ці місяці склало понад 26%, а у 2016 році – понад 39%). У 2020 році ситуація дещо різнилась, оскільки внаслідок локдаунів падіння туристичної діяльності у квітні-травні було майже 100%.

Регіональна нерівномірність туристичної діяльності. Розподіл іноземних туристів за туристичними макрорайонами та провінціями є нерівномірним. Разом на три макрорайони-лідери за кількістю прийнятих іноземних туристів припадає понад 88% всіх прибуттів. Як видно з табл. 2.2, до 2019 року частка Мамуровоморського макрорайону зросла до 44%, а Середземноморський макрорайон приймає третину всіх іноземних туристів (34%). Ще понад 10% припадає на Егейський макрорайон. Роль решти чотирьох макрорайонів є несуттєвою.

Таблиця 2.2. Розподіл іноземних туристів за туристичними макрорайонами Туреччини*

Макрорайони	2010		2015		2019		2020	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Мамуровоморський	9946562	34,7	16096786	44,4	19982229	44,3	7095720	55,7
Середземноморський	9983236	34,9	11411492	31,5	15122921	33,6	3404078	26,7
Егейський	4659440	16,3	4690364	12,9	4692781	10,4	972305	7,6
Чорноморський	1224305	4,3	2107476	5,8	2596926	5,8	510873	4,0
Південно-Східна Анатолія	1017587	3,6	667032	1,8	754161	1,7	321782	2,5
Центральна Анатолія	476359	1,7	435946	1,2	708967	1,6	250122	2,0
Східна Анатолія	1324715	4,6	835536	2,3	1200301	2,7	179333	1,4
РАЗОМ	28632204	100,0	36244632	100,0	45058286	100,0	1273421	3
								100,0

* Розраховано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини:
<https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Проте в межах визначених макрорайонів також спостерігаються істотні диспропорції на рівні територіальних одиниць меншого масштабу (провінції – ілі). Так, у Мамуроворському районі на три провінції – Стамбул, Едірне та Киркларелі припадає 99% всіх іноземних туристів. При цьому слід враховувати, що значна частина туристів, що прямують до Стамбула наземним транспортом, реєструють свій в'їзд у провінціях Едірне та Киркларелі. Тобто Стамбул є безперечним лідером за обсягами туристичного потоку. У Середземноморському макрорайоні 97% всіх іноземних туристів припадає на провінцію Анталія (де розташовані всесвітньовідомі курорти

Анатлія, Кемер, Белек, Сіде, Аланія). В Егейському макрорайоні 95% припадає на дві провінції – Мугла та Ізмір. На території провінції Мугла зосереджені відомі туристичні центри Мармаріс, Бодрум, Даламан, Фетхіс.

В інших макрорайонах також розподіл іноземних туристів є нерівномірним. Так, у Чорноморському макрорайоні 88% іноземних туристів в'їжджає через північно-східну прикордонну провінцію Артвін. У макрорайоні південно-Східна Анатолія найбільш концентрація іноземних туристів спостерігається також у прикордонній провінції Ширнак (63%). У макрорайоні Центральна Анатолія найбільш привабливою для туристів є столична провінція Анталія (83%). Лише у макрорайоні Східна Анатолія немає провінцій зі значною концентрацією іноземних туристів порівняно з іншими.

Зміни у розподілі іноземних туристів за провінціями Туреччини представлено на рис. 2.7, 2.8, 2.9.

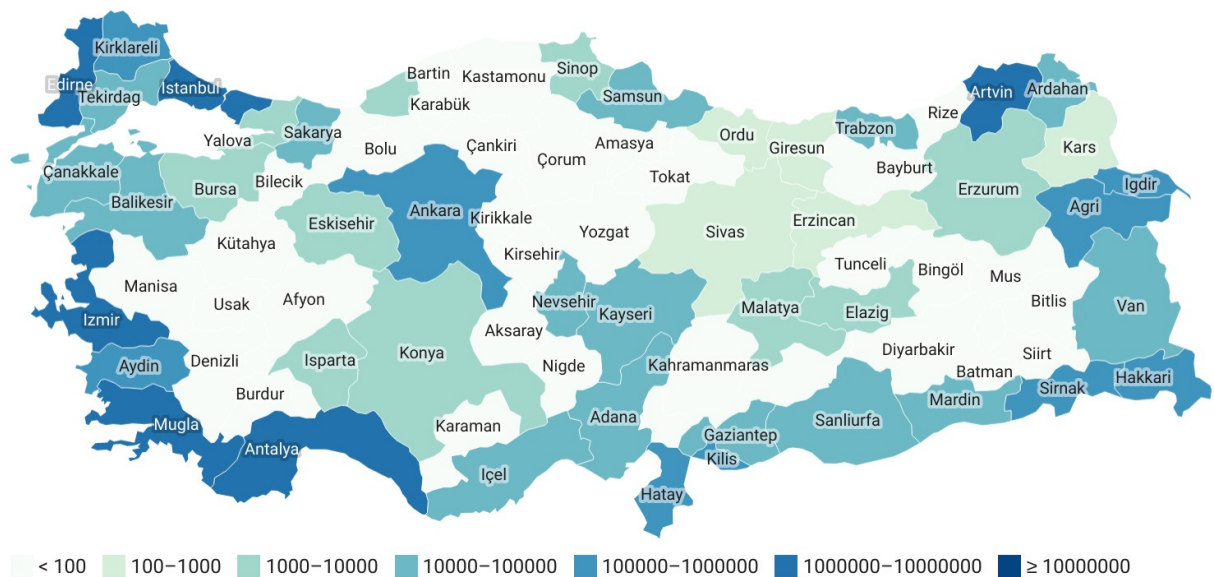

Рис. 2.7. Територіальна диференціація кількості іноземних туристів у 2010 році (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

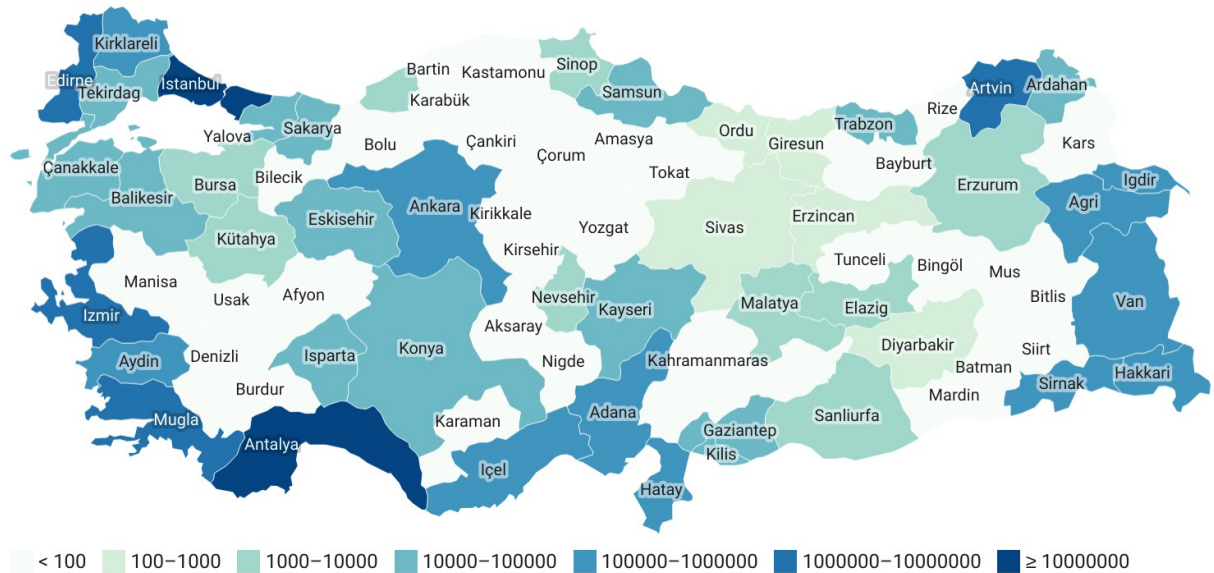

Рис. 2.8. Територіальна диференціація кількості іноземних туристів у 2015 році (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

У 2010 році найбільші обсяги туристичних прибуттів характерні для провінції Анталія, Стамбул та Мугла. Анталія прийняла 9,2 млн. іноземних туристів (32,3% всіх іноземних туристів), Стамбул – 6,9 млн. туристів (24,2%), Мугла – майже 3,0 млн. туристів (10,4%). Тобто разом на ці три провінції припадало дві третіх всіх іноземних туристів, що приїжджали до Туреччини. Понад 1 млн. туристів також прийняли провінції Едірне, Ізмір та Артвін, понад 500 тис. – Агри, Хатай, Кіліс, Айдин.

У 2015 році концентрація іноземних туристів у трьох провінціях-лідерах (Анталія, Стамбул, Мугла) зросла і разом на них припадало понад 72%. Якщо в Анатлії частка іноземних туристів зросла несуттєво, хоча й перевищила 10 млн. осіб (10,9 млн., або 30,0%), то у Стамбулі вона майже подвоїлась, збільшившись до 12,4 млн. осіб (34,3% всіх іноземних туристів). В провінції Мугла кількість туристів практично не змінилася (дещо скоротившись – до 2,9 млн. (8,1%). Водночас до провінції Едірне в'їхало понад 3 млн. туристів (3.2 млн., або 8,7%).

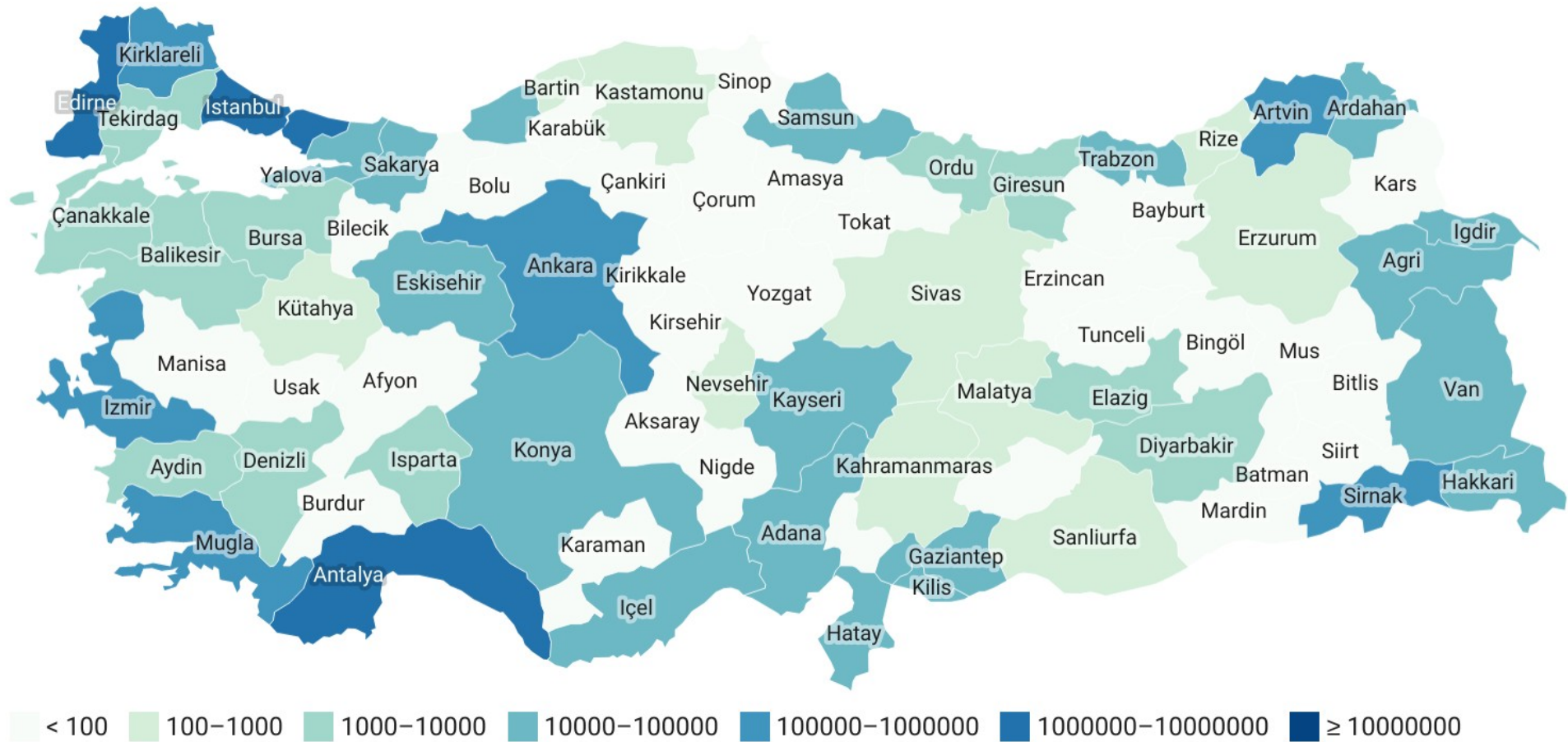

Рис. 2.9. Територіальна диференціація кількості іноземних туристів у 2019 році (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Понад 2 млн. в'їхало до провінції Артвін, понад 1 млн. – до провінції Ізмір, понад 500 тис. – до провінції Ширнак.

У 2019 році частки Стамбула та Анаталії приблизно вирівнялись із незначним переважанням на користь Стамбула: 14,9 млн. в Стамбулі (33,1%) проти 14,7 млн. (32,5%) в Анталії. Ще майже 10% іноземних туристів в'їхало о провінції Едірне (4,3 млн.). Егейська провінція Мугла прийняла 3,2 млн. Туристів (7,2%). Тобто найвищі темпи приросту іноземних туристів спостерігались в Едірне. Понад 2 млн. іноземних туристів прийняла провінція Атвін, понад 1 млн. – Ізмір, понад 500 тис. – Анкара та Киркларелі. Як бачимо, поступово у боротьбу за іноземних туристів втрутилась столиця, а також приміська провінція Стамбула Киркларелі. Натомість кількість прибуттів до ряду периферійних регіонів навіть скоротилася.

Цікаво також розглянути територіальну диференціацію показника кількості іноземних туристів в обрахунку на 1000 місцевих мешканців (рис. 2.10).

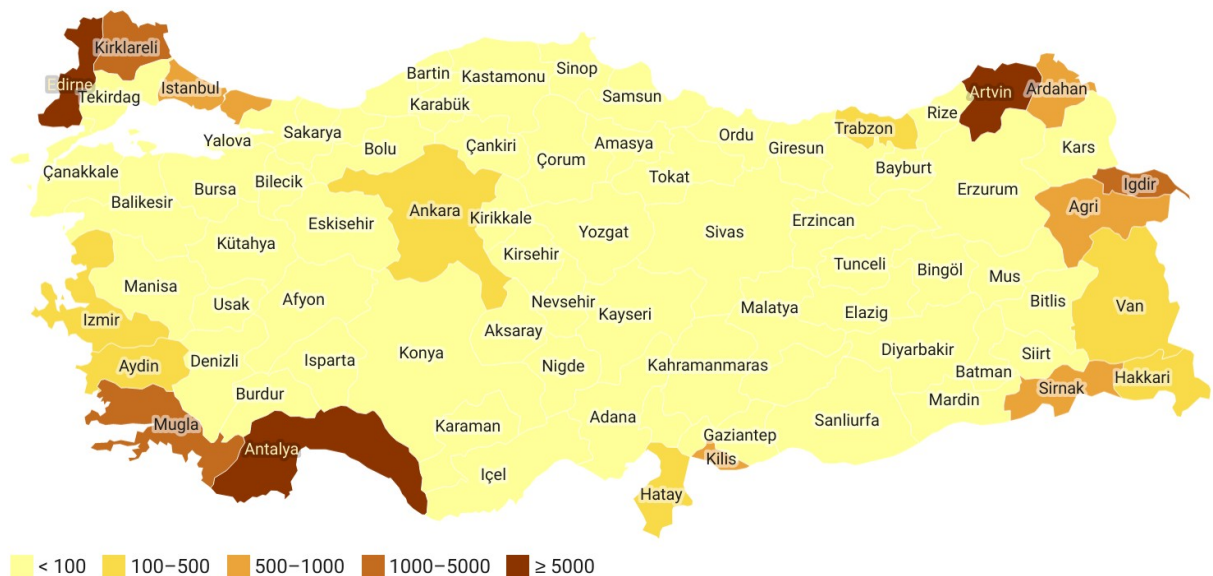

Рис. 2.10. Територіальна диференціація кількості іноземних туристів у розрахунку на 1000 місцевих мешканців у 2019 році (побудовано автором за

даними Міністерства культури і туризму Туреччини:

<https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Як бачимо з рис 2.10, значне навантаження іноземних туристів у 2019 році спостерігається лише в незначній кількості провінцій, у решті цей показник не перевищує 100 осіб. Максимальне навантаження характерне для провінцій Еїдрне та Артвін (понад 10 тис. іноземних туристів на 1000 місцевих мешканців), Анталія (понад 5 тис.), Мугла (понад 3 тис.), Киркларелі та Игдир (понад 1 тис.). В Стамбулі цей показник становить 964 іноземних туристи на 1000 місцевих мешканців. Понад 500 іноземних туристів також припадає на 100 місцевих мешканців прикордонних провінцій Ширнак та Кіліс (Південно-Східна Анатолія), Агри та Арадахан (Східна Анатолія). У столиці Анатлія показник лише дещо перевищує 100.

Показник щільності туристичного потоку (кількість іноземних туристів на одиницю площі – 1 км²) також є поляризованим. У 2019 році максимальним він був у Стамбулі (2790 іноземних туристів на км²). Порівняно високі значення характерні для провінцій Анталья (707), Едірне (693), Артвін (308), а також Мугла (242) та Ізмір (102). У решті провінцій цей показник не перевищує 100 туристів на км².

Нерівномірна географічна структура туристичного потоку.

Туристичний потік до Туреччини характеризується значним переважанням європейських країн, на які у 2019 році припадало 65,3% (рис. 2.11). Але їх частка є нестійкою: 72,4% у 2010 році, 66,3% у 2015 році. На країни Азії у 2019 році припадало 28,5% і частка стійко зростала (22,3% у 2010, 26,7% у 2015). У 2020 році частка європейських країн зросла до понад 70%, а азійських – скоротилася (23,3%).

Серед європейських країн найбільшими постачальниками туристів до Туреччини є країни Західної (24,3%) та Східної (20,3%) Європи. При цьому частка західноєвропейських країн за останнє десятиліття скоротилася (36,7% у 2010), а східноєвропейських – зросла (13,7% у 2010).

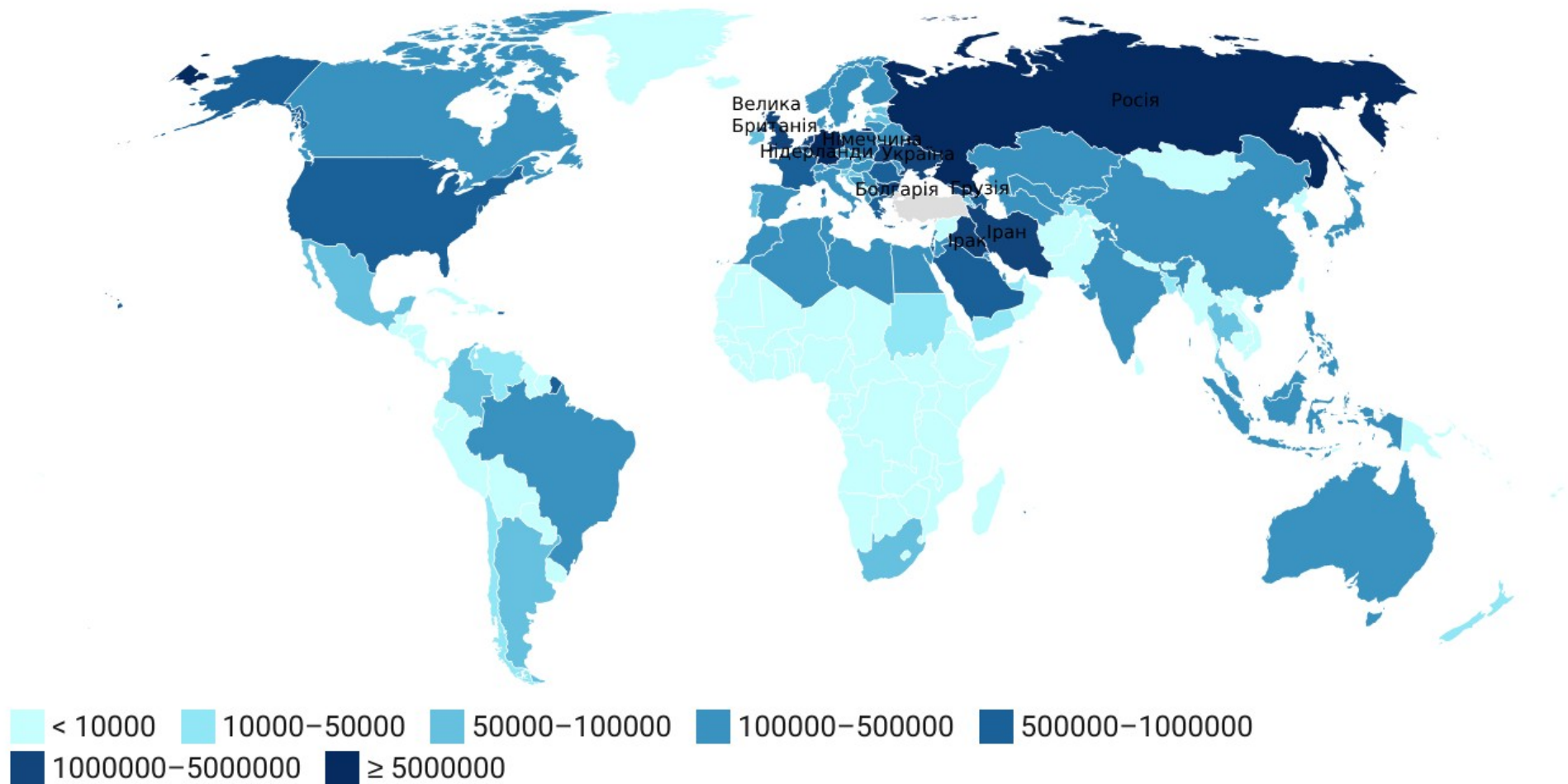

Рис. 2.11. Географічний розподіл туристичного потоку до Туреччини у 2019 році
(побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Конкуренцію цим регіонам складають країни Центральної Європи, частка яких зросла до 14%. Інші регіони Європи значно поступаються: на країни Північної Європи припадає 2,5%, Південної Європи – 4%.

В розрізі окремих країн можна виділити групу країн-лідерів, туристи з яких домінують у туристичному потоці до Туреччини: Росія (понад 7 млн. туристів, або 15,6%), Німеччина (понад 5 млн., або 11,2%), Болгарія (2,7 млн., або 6,0%), Велика Британія (2,6 млн., або 5,7%), Україна (1,5 млн., або 3,4%), Нідерланди (1,1 млн., або 2,5%). Понад 500 тис. туристів приїжджає також з Франції, Польщі, Румунії, Бельгії, понад 250 тис. – з Швеції, Данії, Австрії, Італії, Швейцарії, Іспанії, Сербії, Білорусі, а також незвіданої Турецької республіки Північного Кіпру.

Серед азійських країн найбільшими постачальниками туристів до Туреччини є Іран (2,1 млн. туристів, або 4,7%), Грузія (2,0 млн., або 4,4%) та Ірак (1,4 млн., або 3,1%). Понад 500 тис. туристів приїжджає з Азербайджану, Ізраїлю та Саудівської Аравії, понад 250 тис. – з Китаю, Йорданії, Кувейту, Лівану, Казахстану, Туркменістану та Узбекистану. Значним є приріст туристів з країн Перської затоки, що збільшився порівняно за останнє десятиліття у понад 5 разів (а з Кувейту та Катару – у понад 10 разів).

На країни Африки у 2019 році припадало 3,2 туристів, найбільше (понад 250 тис.) – з Алжиру та Лівії. На північноамериканські країни приходить 1,8%, але понад 70% з них – приїжджають з США. Частка країн Південної Америки – лише 0,7%, Австралії та Океанії – 0,3%.

Скорочення туристичного потоку до Туреччини у 2016 році відбулося значною мірою за рахунок туристів з Росії (падіння порівняно з 2015 роком становило 76,5%), Іраку (61,1%), а також низки країн Західної Європи (на 30%). Натомість зросла частка (і кількість) туристів з України (на 47,8%), Ізраїлю, Йорданії, Саудівської Аравії, Бахрейну (18-30%), Грузії (14,7%).

Регіонально-географічна спрямованість туристичного потоку. Якщо спів ставити регіони, до яких прибуває найбільша кількість туристів та країни-постачальники туристів, можна побачити добре виражені зв'язки.

Так, 80% всіх туристів до Анталії приїжджає лише з чотирьох країн – Росії (46,4% у 2020 році), України (17,1%), Німеччини (10,6%) та Великої Британії (6,5%). Майже 90% туристів, що приїжджають до Мугли, походять з трьох країн – Великої Британії (46,2%), Росії (22,5%) та України (19,0%). Понад 60% туристів до Ізміру прибувають з трьох країн – Німеччини (43,9%), Великої Британії (11,7%) та Нідерландів (7,2%).

Стамбул в цьому відношенні є виключенням, оскільки розподіл туристів за країнами походження є найменш поляризованим. Найбільші частки туристів припадають на Росію (8,4%), та Німеччину (8,2%), дещо менші – Іран, Францію, Велику Британію та Україну (по 4-5%). Проте приміські провінції Стамбула, що розташовані в європейській частині країни та межують з Болгарією і Грецією, характеризуються значними диспропорціями. Так, понад три четвертих туристів, що в'їжджають до провінції Киркларелі, походять з Болгарії (75,1%). Ще 16,3% припадає на Румунію. Подібна ситуація і з провінцією Едірне, куди понад половина туристичного потоку спрямовується з Болгарії (56,9%). Також порівняно вищою є частка Румунії (7,0%), Греції (5,7%) та Німеччини (5,3%).

До столичної провінції Анкара понад 60% туристичного потоку походить з шести країн: Німеччини (21,9%), України (12,5%), Іраку (12,0%), а також Ірану (5,8%), Нідерландів (5,6%) та Азербайджану (5,4%).

Для прикордонних провінцій також характерна поляризованість туристичного потоку. Понад 90% всіх туристів, що в'їжджають до провінції Артвін (яка межує з Грузією), походять з двох країн – Грузії (84,1%) та Азербайджану (8,2%). Подібна ситуація і з провінцією Ширнак, яка межує з Іраком та Сирією і розміщена в регіоні Курдистану. 91,3% всіх туристів походять з Іраку.

2.4. Туристичний потік з України до Туреччини

Динаміка туристичного потоку з України до Туреччини характеризується загальним трендом до зростання обсягів та окремими періодами різкого скорочення (рис. 2.12):

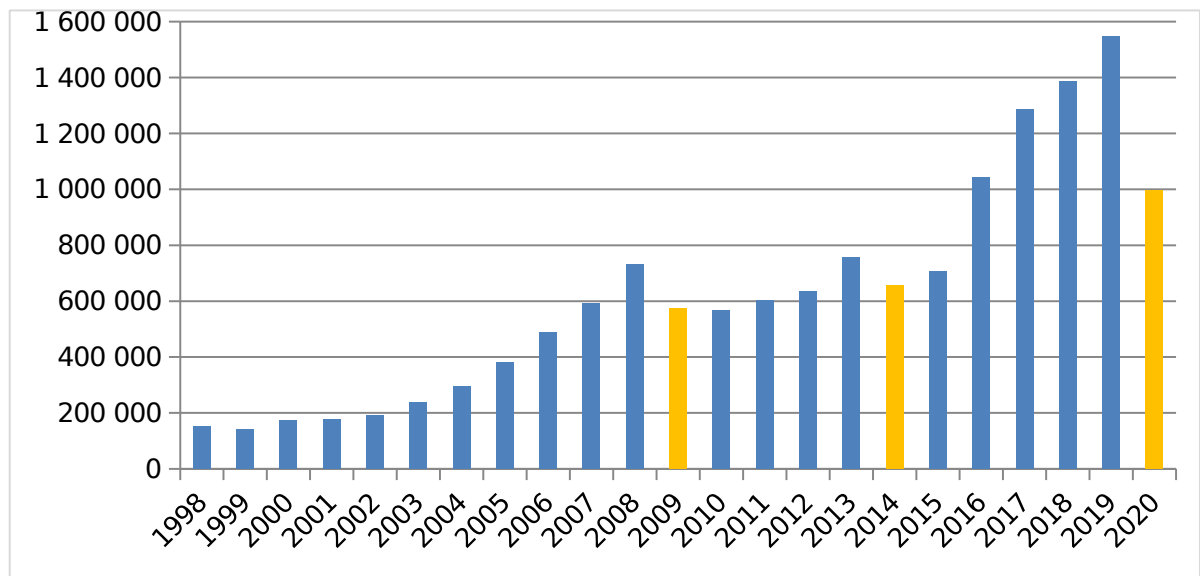

Рис. 2.12. Динаміка кількості туристів, що в'їжджають до Туреччини з України (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Як видно з рис. 2.12, якщо на початку 2000-х років з України в'їжджало 170-190 тис. туристів, то до 2007 року їх кількість перевищила 500 тис., а у 2016 році – 1 млн. У 2019 році зафіксовано максимальну кількість українських туристів за всю історію туристичних відносин – 1,55 млн. осіб. У 2020 році їх кількість скоротилася до 998 тис.

Можна ідентифікувати три кризових роки для туристичного потоку з України (виділені на рис. 2.12 жовтим): 2009, 2014 та 2020. Перший пояснюється впливом глобальної фінансової кризи, другий – впливом російської агресії та війною на сході України, третій – поширенням коронавірусу Covid-19.

У період 1998-2008 років середньорічний приріст туристів з України склав 17,7%, у 2010-2013 роках – 7,3%, а у 2015-2019 роках – 19,6%.

Розподіл українських туристів за регіонами характеризується суттєвою регіональною нерівномірністю (рис. 2.13).

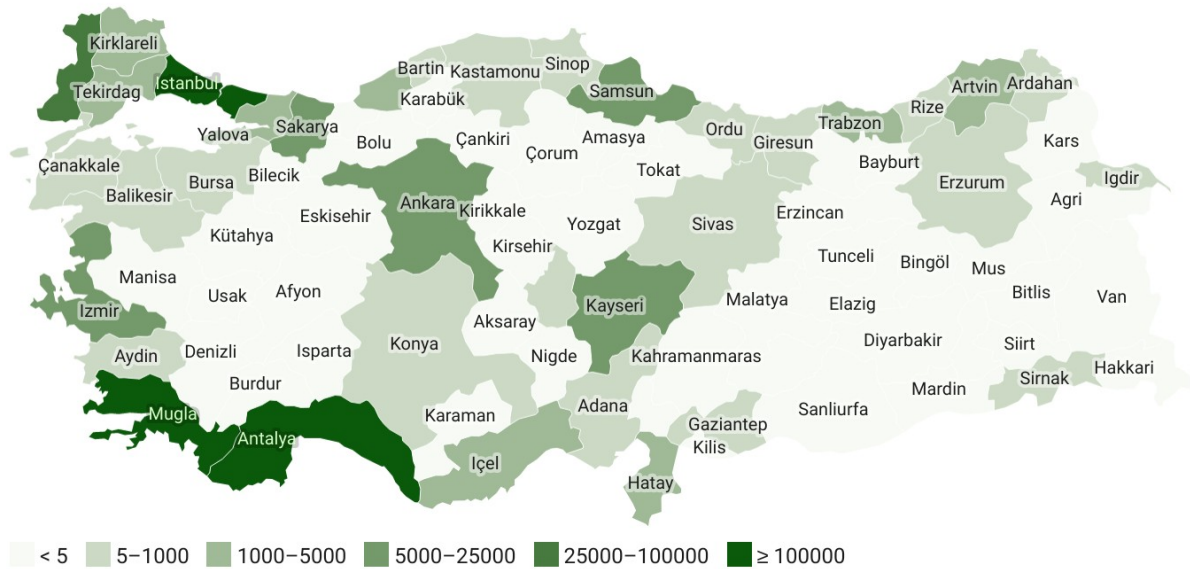

Рис. 2.13. Регіональний розподіл туристів з України у 2020 році (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Понад половину всіх українських туристів прямує до Середземноморського туристичного макрорайону, зокрема до провінції Анталія, на яку припадає 55,9% всіх туристів з України. Чверть українських туристів припадає на Мармуровоморський макрорайон, зокрема 20% прибувають до Стамбула, ще майже 3% - до Едірне. Третій за кількістю вітчизняних туристів – Егейський макрорайон, де на провінцію Мугла припадає 12,8% туристів з України. Інші туристичні макрорайони є значно менш привабливими для українських туристів. Так, частка Центральної Анатолії – 2,9% (з них 2,2% - Анкара), Чорноморського макрорайону – 1,7% (з них 0,8% - провінція Самсун), Східної Анатолії – 0,1% та Південно-Східної Анатолії – 0,02%

2.5. Інфраструктура туристично-рекреаційної діяльності

Головними складовими інфраструктури туристично-рекреаційної діяльності Туреччини є готельно-ресторанна, транспортна, прикордонна та освітня.

Готельно-ресторанна інфраструктура. Найбільша кількість закладів *готельної інфраструктури* в Туреччині представлена готелями – 80%. З інших типів закладів розміщення найбільш представлені відпочинкові селища (Holiday Villages), туристичні комплекси (Tourism Complex), апартаменти (Apart Hotels), термальні апартаменти (Thermal Apart Hotel), бутик-отелі (Boutique Hotel), заклади розміщення при гольф-клубах (Golf Facilities with Accommodation), кемпінги (Campings), гірські будинки (Mountain House), хостели (Hostel) тощо.

Серед готелів майже 50% припадає на 4-5-зіркові – 20,6% 5-зіркові та 29,1% - 4-зіркові. Частка 3-зіркових становить 34,6%, 2-зіркових – 13,5%, 1-зіркових – 2,2%. Натомість розподіл номерного фонду суттєво різниться. Так, на 4-5-зіркові готелі припадає майже 80% номерів (48,0% на 5-зіркові та 31,2% на 4-зіркові). Концентрація ліжко-місць у 4-5-зіркових готелях ще вища (рис. 2.14).

Готельний фонд має і виражені територіальні відміни. Так, по понад 25% всіх готелів розміщено у Середземноморському та Мармуровоморському туристичних макрорайонах. Проте за розподілом номерного фонду та ліжко-місць значно переважає Середземноморський макрорайон – приблизно 45% проти 19% у Мармуровоморському. Третім за кількістю готелів, номерного фонду та ліжко-місць є Егейський макрорайон, частка якого за всіма параметрами є подібною – приблизно 22%. Серед провінцій найбільша концентрація готелів спостерігається в головних туристичних провінціях Анталія (21,1%), Стамбул (15,5%) і Мугла (12,0%). За кількістю номерів та ліжко-місць Анталія значно випереджає решту

(приблизно 41-42%). Решта маркорайонів значно поступаються, за виключенням Центральної Анталії, де розміщено 9% готелів (перш за все в Анкарі).

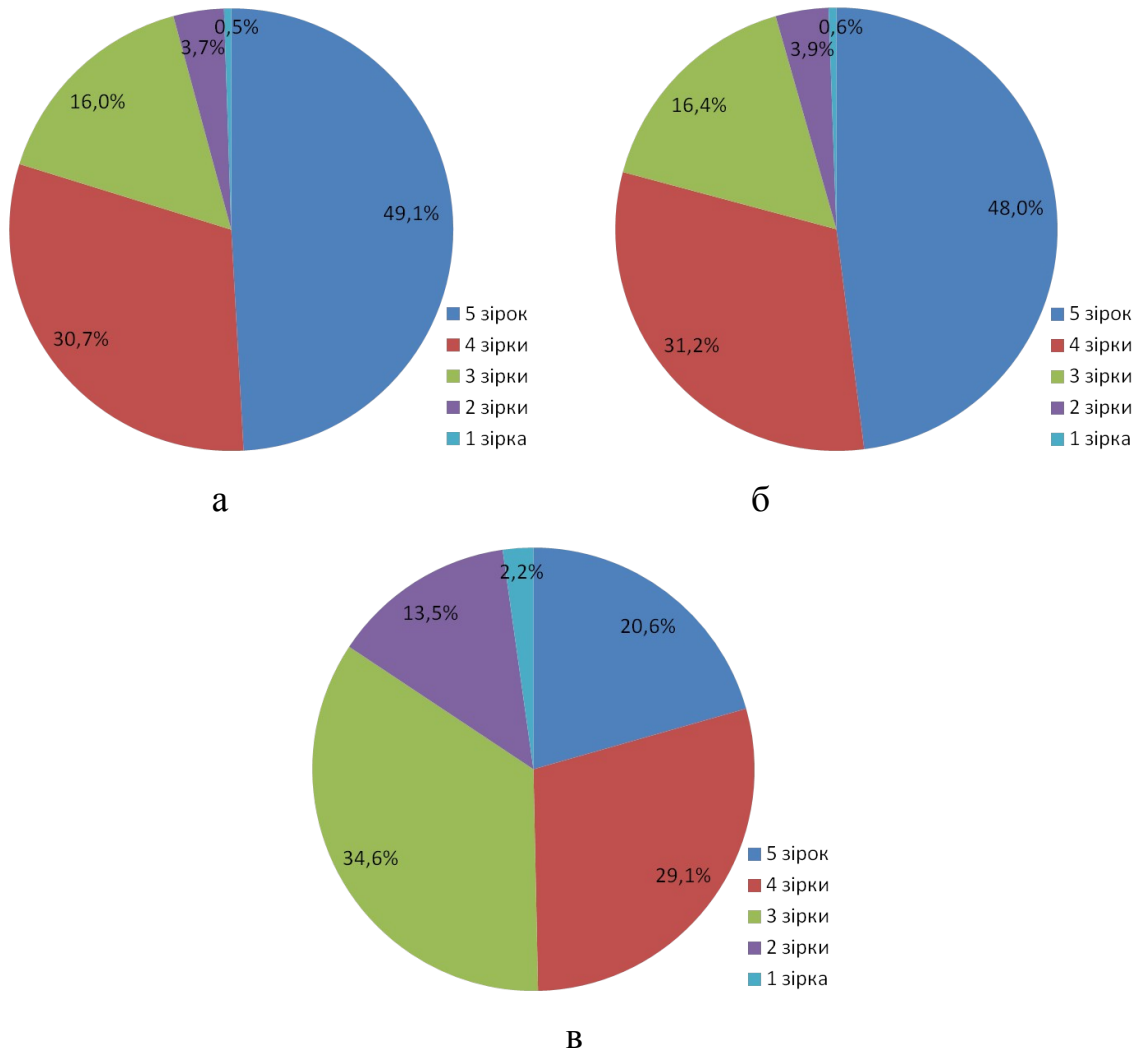

Рис. 2.14. Розподіл готелів за рівнем зірковості: а – кількість готелів, б – кількість номерів, в – кількість ліжко-місць (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Щодо використання готельного фонду, то тут окремо виділяються дві групи – ті, що ліцензуються і перебувають на обліку в Міністерстві культури і туризму, та ті, що ліцензуються та перебувають на обліку в місцевих муніципалітетів.

За кількістю перебувань в готелях лідирують Німеччина (9%), Росія (5%) та Велика Британія (3%). За загальною кількістю ночей туристи з Німеччини значно випереджають інших – понад 17%. Серед інших країн-лідерів – Росія, Велика Британія та Нідерланди.

Якщо середня тривалість перебування іноземців в готелях Туреччини становить 2,6 ночей, то для туристів з низки країн цей показник є значно вищим. Так, найбільшою є середня тривалість перебування туристів з Великої Британії, Нідерландів та Німеччини – 5,9-6,2 ночей. Ще група країн мають показники вище 5 ночей – Швейцарія, Бельгія, Швеція, Фінляндія, Польща, Україна, Росія. Менше 2 ночей середня тривалість перебування туристів з Китаю, Республіки Корея, Грузії та Австралії.

Динаміка рівня заповнюваності готелів Туреччини іноземними туристами є нестійкою і представлена на рис. 2.15.

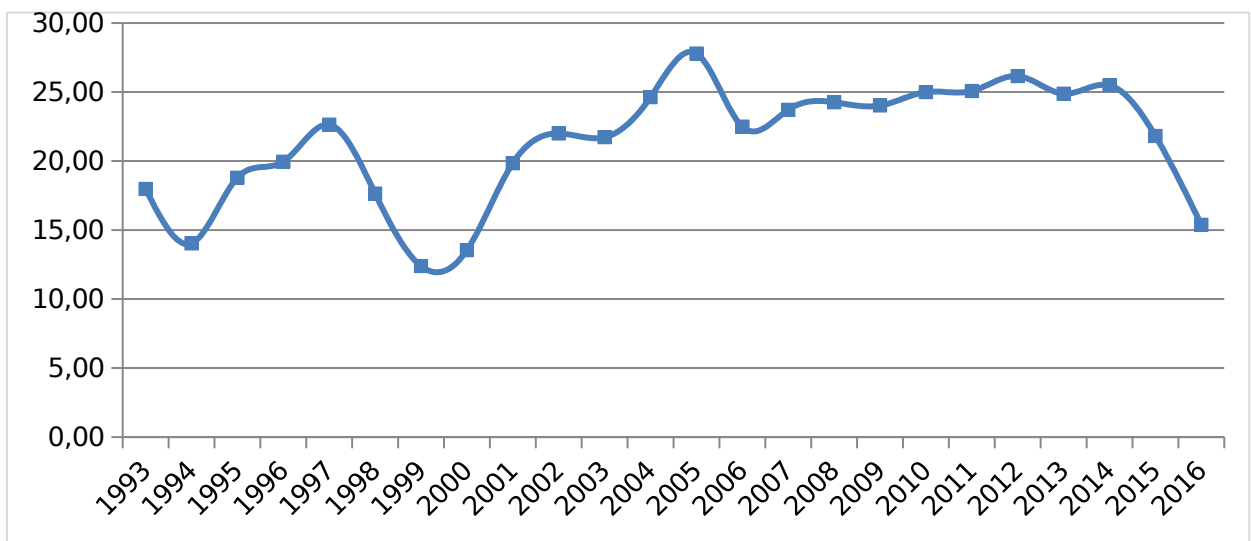

Рис. 2.15. Динаміка рівня заповнюваності готелів Туреччини іноземними туристами (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Найвищий рівень заповнюваності готелів спостерігається в провінціях Анаталія – 35%, Стамбул – 30%, Мугла – 21%, Анкара – 8%.

Щодо *ресторанної інфраструктури*, то вона представлена ресторанами, кав'ярнями, їдальнями (закладами повсякденного використання), спеціальними закладами, плавучими закладами, закладами харчування в тематичних парках, при станціях обслуговування, при зимових спортивних курортах, при термальних курортах. 59% всіх закладів харчування припадає на ресторани за кількістю та 60% за ємністю.

Розподіл закладів розміщення за туристичними регіонами є також нерівномірним. 55% всіх закладів харчування розміщено в Мармуровоморському макрорайоні, зокрема понад 40% - у Стамбулі. Другим за концентрацією ресторанної інфраструктури є макрорайон Центральна Анатолія (17%), перш за все за рахунок столиці країни Анкари (15%). Порівняно високою концентрацією також характеризується Егейський макрорайон (13,4%) за рахунок курортних центрів провінції Мугла. Частка Середземноморського макрорайону є значно нижчою – 6%. Це можна пояснити тим, що в цьому регіоні розвинений масовий туризм у великих курортних комплексах, які самостійно забезпечують харчування туристів на своїй території і не сприяють розвитку мережі закладів харчування за їх межами.

Транспортна інфраструктура. Зважаючи на наявність доступних статистичних даних, розглянемо транспорту інфраструктуру туристично-рекреаційної діяльності Туреччини через розподіл іноземних туристів за видами транспорту. Понад 95% іноземних туристів в'їжджають до Туреччини автомобільним або повітряним транспортом (рис. 2.16). Якщо у 2010 році на повітряний транспорт припадало 68,3% всіх туристів, то у 2019 – 76,7%. У 2019 році повітряним транспортом було перевезено 34,5 млн. іноземних туристів. Другим за значенням є автомобільний транспорт, частка якого є нестійкою і протягом останнього десятиліття коливається від 19,6% (у 2015 році) до 26,2% (у 2016 році). У 2019 році автомобільним транспортом було перевезено 9,1 млн. туристів. Можна побачити, що в періоди скорочення обсягів туристичного потоку до Туреччини, частка

автомобільного транспорту зростає: на 6,6% у кризовому 2016 році та 3,0% у 2020 році.

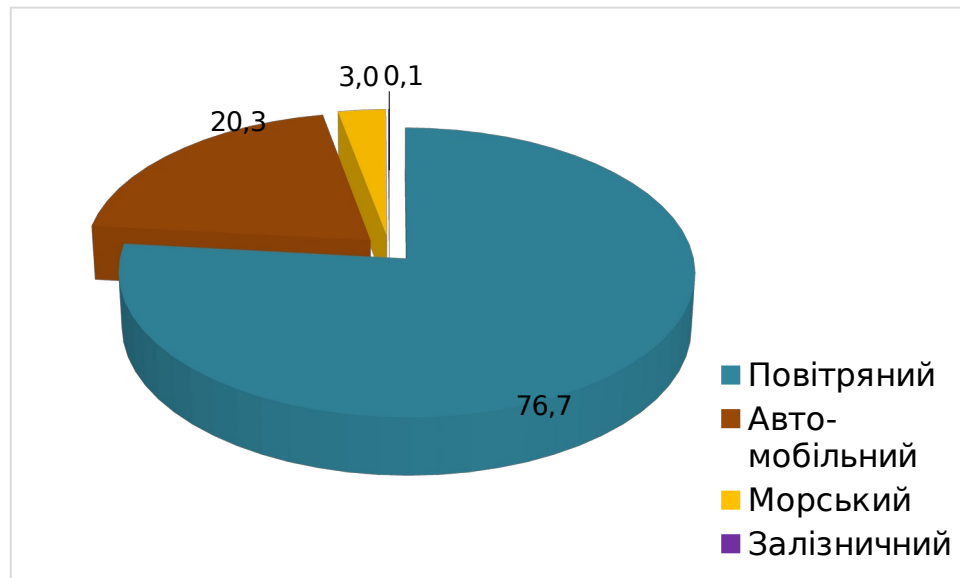

Рис. 2.16. Розподіл туристичного потоку до Туреччини за видами транспорту у 2019 році (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Частка морського та залізничного транспорту у туристичному потоці є незначною – 3,0% та 1,0% відповідно (2019). Якщо морським транспортом було перевезено 1,3 млн. іноземних туристів, то залізничним – лише 29 тис. У 2020 році їх питома вага ще зменшилася (1,5% та 0,04% відповідно).

Не дивлячись на значно меншу роль морського транспорту, окрему увагу потрібно звернути на зростаючий сегмент туристичного потоку, що прибуває морським шляхом – яхтовий туризм. У 2019 році до турецьких портів заходили 57,7 тис. яхт. Їх розподіл за прапором (країною походження) та регіонами прибуття є нерівномірним.

Понад 58% всіх яхт, що заходили в турецькі порти, були під прапорами лише трьох країн – США (27,8%), Великої Британії (20,3%) та Німеччини (10,7%). Понад 2,5% також припадає на яхти під прапорами Мальти (4,2%), Франції (3,9%), Нідерландів (3,4%) та Австрії (2,7%).

60% всіх яхт заходили у порти провінція Мугла в Егейському макрорайоні (серед країн-лідерів залежно ця частка коливається в межах від 57,6 до 68,9%) (рис. 2.17). Другою за значенням є провінція Анталія (14,2%). Значно їм поступають провінції Ізмір (9,1%), Стамбул (6,6%), Айдин (5,6%). Разом на ці провінції припадає 96,5% всіх яхт, що заходили до турецьких портів під прапорами інших держав.

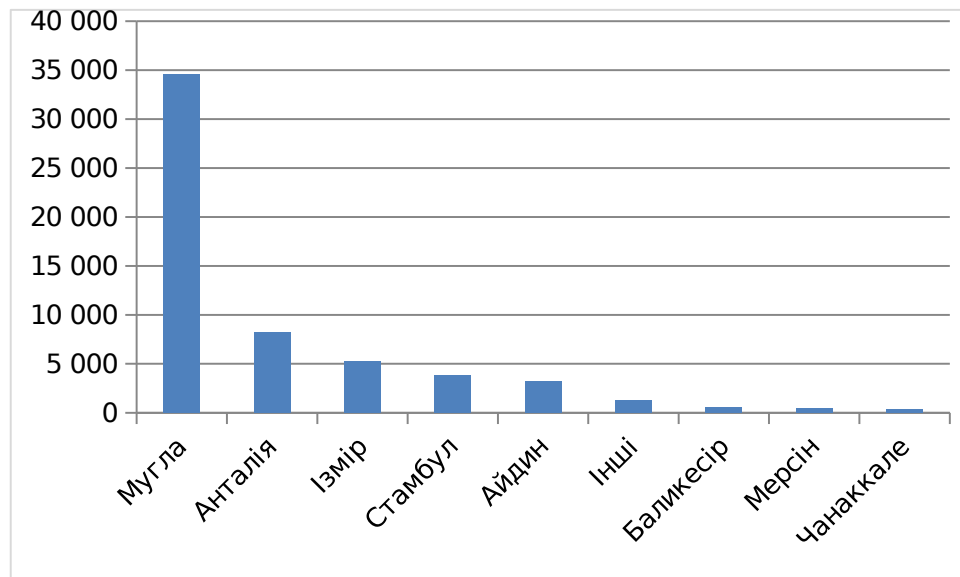

Рис. 2.17. Кількість іноземних яхт, що заходили в порти Туреччини у 2019 році (в розрізі провінцій) (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

Прикордонна інфраструктура. Важливим для розвитку міжнародного туризму є надання можливості швидкого і комфортного перетину міждержавних кордонів. У Туреччині створені та сучасно обладнані пункти перетину державного кордону. У 2015 році Уряд Туреччини запровадив систему електронної візи, якою іноземні туристи можуть користуватися для отримання туристичної візи через Інтернет до прибуття в Туреччину. Це суттєво приваблює туристів і є вагомим засобом скорочення часу очікування для отримання візи після прибуття.

Освітня інфраструктура. Уряд Туреччини координує підготовку кадрів у сфері туризму, створює й впроваджує спеціальні освітні програми. У країні впроваджена система сертифікації професійних кваліфікацій, яка контролюється та при порушенні стандартів обслуговування карається штрафними санкціями аж до позбавлення ліцензії [31]. Щодо залучення іноземних працівників, то в Туреччині надається пріоритетність національному кадровому забезпеченню туристичної галузі, а кваліфікованих іноземних працівників не може бути більше 10 % від загальної кількості співробітників туристичних установ [31].

Розділ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТУРЕЧЧИНІ

3.1. Вплив пандемії Covid 19 на розвиток туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині

Відповідно до прогнозів Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у 2020 році туристична галузь недорахується 1,1 млрд. доларів США. Пандемія COVID-19 призвела до обмежень на поїздки по всьому світу, закриття кордонів і загального падіння споживчого попиту. Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації, у першій половині 2020 року кількість міжнародних туристів в усьому світі скоротилася на 65% або 440 млн. осіб. Скорочення туристичного потоку в 2020 році визнано безпрецедентним. Новітнім трендом в плануванні поїздок стала спонтанність прийняття рішень. Туристи епохи пандемії частіше купують тур не раніше, ніж за один-два тижні до дати вильоту. В цей же час в курортних містах Туреччини продовжують відкриватися елітні ресторани, будуватися готелі.

Щоб заохотити туристів та збільшити попит в Туреччині вжили деяких заходів та розширили можливості відпочинку.

1. **Карантин, аналізи і довідки.** Щоб вилетіти на відпочинок до Туреччини, не потрібно ніяких довідок і аналізів, карантину теж немає. ПЛР туристи здають вже після повернення додому, до отримання результату необхідно самоізолюватись.

2. **Дисконт на початку сезону і ціни на низькому рівні.** Відразу після відкриття кордонів готельєри запропонували відчутні знижки. Тур можна купити на 20% дешевше за рахунок того, що готелі знизили ціну на 40% .

3. **Нововведення в «all-inclusive».** Відпочинок в Туреччині прийнято вважати доступним, бюджетним варіантом. Турист, купивши пакет all-inclusive, психологічно сприймає систему не як «все оплачено», а як «все

безкоштовно». Кілька десятиліть тому саме турецькі готельєри винайшли таку модель. Вона і зробила регіон раєм шведських столів і алкоголю. У той час комерційний ризик був виправданий: треба було масово залучати робочий і середній класи з Німеччини та Великобританії, привчати їх витратити гроші на відпочинок біля моря. Зараз же турецькі бізнесмени який рік не знають, як відмовитися від свого ноу-хау.

У 2019 році Торгово-промислова палата курортного міста Манавгата написала в Міністерство туризму і культури Туреччини лист. Бізнесмени скаржилися, що система all-inclusive погано впливає на їх бізнес: незважаючи на зростаючу з року в рік кількість туристів, гості не витрачають гроші поза готелями, тому інфраструктура погано розвивається, а провінційні жителі не отримують прибуток. У березні 2020 року, реагуючи на виклики пандемії, турецькі готельєри все-таки оголосили про скасування шведських столів: вирішено було залишити сніданок, а на інші прийоми їжі відправляти гостей в міста і села. Опитування блискавично зафіксували драматичне падіння інтересу до регіону. Ні еко-відпочинок у вигляді прогулянки по історичній стежці, ні мега скидки, ні інші маркетингові пропозиції і гарантії безпеки не мали ефекту. Туроператори кинулися вмовляти турецьких колег не чіпати «класику» і систему all-inclusive залишили.

Однак, у зв'язку з пандемією зміни у системі all-inclusive все-таки відбулися:

- за вимогами безпеки накладати їжу в ресторанах готелю тепер повинні офіціанти;
- що стосується обслуговування в номерах, то замовлення тепер доставляють в одноразовому посуді і тільки до дверей кімнати. У доставці клієнту кладуть пакет, куди після вечері він самостійно повинен скласти сміття;
- в готелях зараз діє «інструкція по захисту та реагуванню на пандемію». Крім стандартних рекомендацій (тримати дистанцію і носити маски), обслуговуючому персоналу заборонено «тиснути руки, обніматися,

цілуватися і вітати один одного будь-яким іншим способом, що передбачає контакт». За цим стежать особливо строго, оскільки в силу специфіки регіону гарячі вітання тут поширені;

- дитячі клуби доступні, але працюють аніматори тільки на відкритих просторах. В негодю години роботи коригуються.

4. **Страховання.** Десятиліттями туристи сприймали обов'язкову оплату медичної страховки як тягар. У 2020 році вона перетворилася в один з найбільш частих запитів від виїжджають за кордон. Страхові компанії пропонують розширену COVID-опцію, а турагенти можуть за додаткову плату гарантувати негайне повернення грошей у разі скасування туру через діагностований коронавірус. В аеропорту прибулим вимірюють температуру. Якщо у сусіда по кріслу в літаку виявлено вірус, то туриста інформують та безкоштовно тестують.

5. **Ізоляція за потреби.** Якщо людина все-таки захворіла і переносить коронавірус практично безсимптомно, її ізолюють в спеціальний номер в тому ж готелі. Всі витрати по утриманню туриста (при наявності страховки) бере на себе приймаюча сторона. Персоналу чітко прописані інструкції по догляду за туристами на карантині. Наприклад, покоївка повинна вимкнути кондиціонер, тільки-но відкривши двері кімнати, а хворого попросити вийти на балкон. Постільна білизна та рушники опечатуються і направляються на спеціальну обробку.

6. **Розширення можливостей вибору місця відпочинку.** Збільшилася кількість туристів у місцях відпочинку мільйонерів. Егейський регіон в Туреччині вважається елітним, це узбережжя популярне серед європейських туристів. Тут можна зустріти політиків, спортсменів, мільйонерів. Саме тут розташоване «місто яхт», місце, куди приходять судна вартістю в сотні мільйонів доларів. У 2020 році через відтік німців і англійців (Туреччина остаточно закрилася для останніх) для багатьох туристів з інших країн відкрилися нові міста.

7. *Самоізоляція на яхті або віллі.* Ховаючись від вірусу, багато заможних людей воліють відпочивати на яхтах в Егейському регіоні Туреччини або жити на віллах. Зазвичай вілли бронюються задовго до початку сезону і відразу на тривалий період – в середньому від трьох тижнів до двох місяців. Попит на вілли підвищився. Мати окремий будинок, особливо без втрати готельної інфраструктури, виглядає природним вирішенням питання соціального дистанціювання. Через вірус з'являється все більше бажаючих змінити людні корпусу на камерні готелі в ізольованих бухтах.

3.2. Проблеми туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині в контексті пандемії Covid 19

Туристично-рекреаційна діяльність Туреччини у 2020 році скоротилася на 70% через пандемію коронавірусу. Доходи від туризму склали лише понад 11 млрд. доларів США, на відміну від 2019 року, коли вони становили 34,5 млрд. доларів. Країну відвідало понад 15 млн. осіб, тоді як у 2019 році 51,9 млн. осіб.

У I кварталі 2020 р кількість іноземних туристів, які прибули до Туреччини, склала 4,6 млн. осіб, що було на 15,1% менше в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. За даними Інституту статистики Туреччини, за перші три місяці 2020 року доходи від туризму в країні склали близько 4,1 млрд. дол. США, що було на 11,4% нижче за показник попереднього року. Скорочення кількості туристів та надходжень туристичної галузі країни у 2020 році зумовлено тим, що весь ланцюжок надання туристичних послуг, а також діяльність суміжних економічних галузей були порушені соціальними, економічними обмеженнями та закриттям міжнародного авіасполучення між країнами в зв'язку з пандемією COVID-19. За даними університету Дж. Гопкінса, на кінець липня 2020 року Туреччина знаходилася на 17-му місці в світі за кількістю заражень. За

оцінками Міністерства культури і туризму Туреччини, число візних іноземних туристів в квітні-червні 2020 року скоротилося на 97,9% в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року і склало 268,8 тис. Зокрема, кількість туристів з Росії в січні-червні 2020 року скоротилася на 88,1% (склало 322,1 тис.), з Німеччини – на 76,7% (420,4 тис.), з Болгарії – на 65,9% (421,4 тис.), Великобританії – на 87,1% (129,7 тис.).

У 2020 році порівняно з 2019 скорочення туристичного потоку відбулося з усіх країн, проте, якщо з ряду країн потік скоротився до понад 90% (наприклад, з Чехії, Словаччини, Литви, Естонії, Китаю), мінімальне скорочення характерне для України (лише 35,6%) та Молдови (45,1%).

Змінився і рейтинг країн за відвідуваністю курортів Туреччини. Першу позицію займає Росія (24,2% туристів від їх загальної кількості). Друге і третє місця за кількістю туристів в Туреччині посіли Велика Британія і Україна.

Під впливом поширення пандемії коронавірусу Covid-19 кількість іноземних туристів в усіх регіонах Туреччини скоротилася (рис. 3.1).

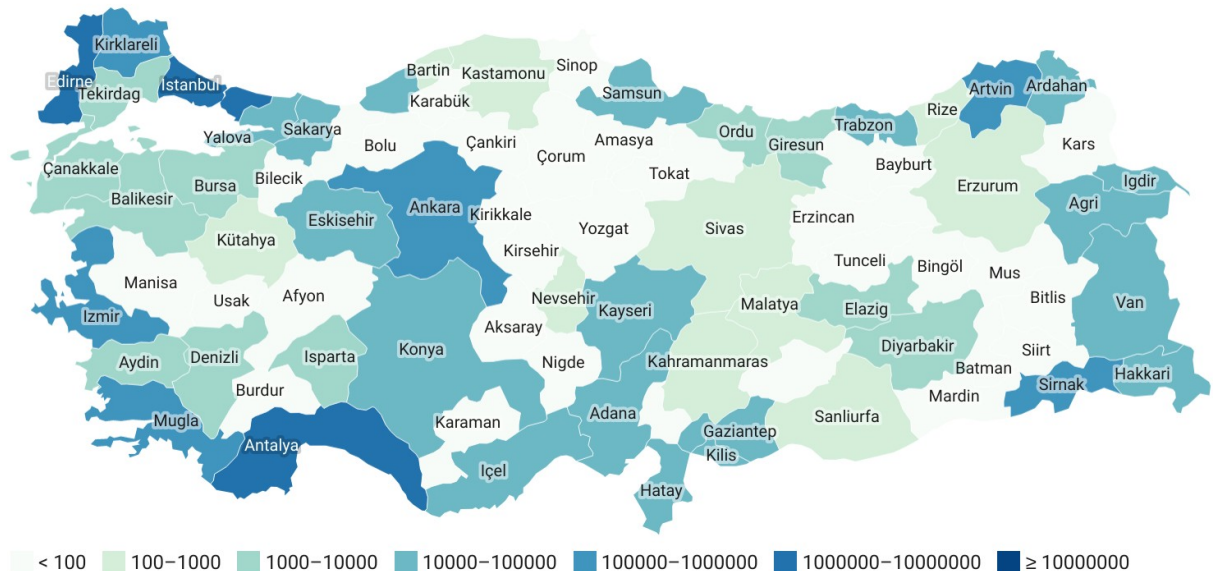

Рис. 3.1. Територіальна диференціація кількості іноземних туристів у 2020 році (побудовано автором за даними Міністерства культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>)

У регіональних перевагах іноземних туристів у 2020 році принципових змін не відбулося. Найбільша кількість іноземних туристів в'їхала до провінції Стамбул – 5,0 млн. осіб, що майже втричі менше ніж попереднього року. Проте частка Стамбула зросла до 39,3%. Анталія прийняла 3,3 млн. іноземних туристів (25,6%). Понад 14% припадає на провінцію Ізмір (1,8 млн.). Значно скоротився туристичний потік до Мугли – лише 670 тис. (5,3%). Ще 3,3% припадає на провінцію Артвін (425 тис.).

Серед регіонів-лідерів найбільше скорочення туристичної активності спостерігається в провінціях Артвін (82%) та Мугла – понад 79%. Високим цей показник є й в Анатлії та Ізмірі (понад 75%). Стамбул виявився дещо стійкішим, хоча скорочення теж є суттєвим – 66%. Найменші втрати у туристичних прибуттях характерні для його приміських провінцій Едірне та Киркларелі (59%).

3.3. Стратегії розвитку туризму і рекреації в Туреччині

Завдяки визначенню Урядом Туреччини туризму як пріоритетної галузі економіки та проведенню ряду інституційних і рекламних заходів туризм став одним з найуспішніших секторів турецької економіки. Власне, туризм сприяє інтеграції Туреччини у світову економіку. Відповідно, Туреччина постійно намагається вдосконалювати туристичну політику, спираючись при цьому на наявний потенціал та враховуючи власний досвід туристичного бізнесу. Так, наприклад, у 2008 році з метою інтенсифікації туристично-рекреаційної діяльності було об'єднано Міністерства туризму та Міністерства культури Туреччини в єдиний орган виконавчої влади – Міністерство культури і туризму Турецької Республіки. У 2019 році в Туреччині було створено Агенцію з розвитку туризму, завданнями якого є просування туристичної індустрії на міжнародному та внутрішньому рівні, а

також залучення іноземних та місцевих інвестицій у розвиток туристичного бізнесу Туреччини.

Вищою комісією з планування уряду Туреччини у 2007 році було затверджено Стратегію розвитку туристичної галузі до 2023 року. Розробка та реалізація стратегії приурочені до сторіччю з дня заснування Турецької Республіки. При розробці стратегії враховувалися особливості туристично-рекреаційного потенціалу Туреччини, які відрізняють її від конкурентів: природне, історичне і культурне різноманіття, обумовлене географічним положенням Туреччини між Азією і Європою, що визначає виконання країною функції своєрідного міжконтинентального моста.

Основною метою Стратегії розвитку туристичної галузі до 2023 року є збільшення потоку туристів до 75 млн. осіб та доходів з одного туриста до 867 доларів США. Підтвердженням правильно обраної стратегії розвитку туризму є те, що у рейтингу Всесвітньої туристичної організації у 2019 році Туреччина посіла шосту позицію у списку країн з найбільшою кількістю туристів та 14 позицію за прибутками від сфери туризму.

Стратегією розвитку туристичної галузі Туреччини до 2023 року передбачені:

➤ **Диверсифікація розвитку туризму.** Так, в рамках диверсифікації розвитку туризму проводиться діяльність, спрямована на розвиток таких видів туризму, як зимовий, лікувально-оздоровчий, діловий туризм (організація конференцій, семінарів, тренінгів, виставок), екотуризм та ін. Передбачається розвиток таких видів спорту, як вітрильний, гольф, альпінізм, трекінг, рафтинг, спортивна ловля риби, полювання, спостереження за птахами, прогулянки по плато, відвідування печер. Розроблені проекти розвитку гастрономічного туризму, оздоровчого та медичного туризму, велосипедного туризму, екологічного туризму. Наприклад, стратегічно важливим визначено збільшення на третину пляжів, відмічених «блакитном прапором», та готелів, що мають сертифікат Green Star. Виокремлено зону для екологічного туризму «Terra Mare», включає

територію з великою кількістю озер на перетині Егейського й Середземного морів у Центральній Анатолії [32]. З 2013 року в Туреччині будь-який медичний заклад, що відповідає певним критеріям і затверджений комісією, може лікувати пацієнтів з-за кордону. У Туреччині налічується 37 лікарень з акредитацією JCI, що є однією з найбільш об'єктивних і престижних методів оцінки якості та організації медичного обслуговування. За цим показником Туреччина посідає друге місце у світі після США, а вартість лікування є значно нижчою, ніж в Індії й Таїланду – основних конкурентів у цій сфері. Здійснюється проект із залучення клієнтів пенсійного віку, у першу чергу зі скандинавських країн, уряди яких шукають шляхи зменшення витрат на лікування цієї категорії громадян [31].

➤ ***Залучення до туристично-рекреаційного використання нових територій.*** Передбачено розвиток дев'яти туристичних регіонів, семи тематичних туристичних коридорів, десяти туристичних міст та п'яти зон екологічного туризму. Дев'ять туристичних зон об'єднано у три групи: за термальними джерелами; за культурно-історичними ресурсами; зони пляжного відпочинку [32]. Сім тематичних туристичних коридорів включають: маслиновий коридор, зимовий коридор, релігійний коридор, шовковий шлях (для розвитку екотуризму та зимової туристичної інфраструктури), коридор Чорного моря (розвиток внутрішнього туризму), плато-коридор, культурний коридор на європейській частині Мармурового моря [32].

У рамках залучення до туристично-рекреаційного використання нових територій в Туреччині зроблено основний акцент на просуванні індивідуальних особливостей регіонів, їх доступності для різних категорій туристів. Так, наприклад, узбережжя Середземного та Егейського морів використовуватимуться для розвитку пляжного туризму та супутніх йому видів; плато Айдер та Узунгель – для плато-туризму, Каппадокія – для туризму, що пов'язаний із проведенням медового місяця одруженими парами, Стамбул – для медичного туризму пов'язаного з нарощуванням

волосся та пластичною медициною тощо. Також передбачається широке використання гастрономічних особливостей регіонів країни. Наприклад, провінція Карс відома виробництвом сирів та меду, Газіантеп – пахлави.

➤ **Орієнтація на нові, зокрема азійські ринки туристично-рекреаційних послуг.** Міністерство туризму Туреччини проводить активну рекламну кампанію туристично-рекреаційної діяльності в 40 країнах за допомогою 23 своїх бюро. В результаті проведеної роботи налагоджені тісні контакти з Катаром, Індією. Кількість туристів із Близького Сходу постійно зростає, а для відпочинку вони обирають такі регіони, як Бурса та Ялова, що найбільше відповідають їх культурним та релігійним переконанням.

Таблиця 3.1. Стратегія розвитку туризму Туреччини до 2023р.

Стратегічна ціль	Завдання
1	2
Інвестиційна	Залучення інвестицій у туризм шляхом розробки схем стимулювання підприємницької діяльності
Організаційна*	Створення нової інституціональної структури органів влади (керування) у сфері туризму
Внутрішня	Підтримка державою внутрішнього туризму, забезпечення альтернативними туристичними продуктами на основі прийнятої якості й доступної ціни для різних груп у суспільстві
Маркетингова	Створення бранда на національному, регіональному й місцевому рівнях, проведення маркетингових аналізів, як середовища розвитку туризму, так і окремих турпродуктів; здійснення рекламних заходів щодо певних турпродуктів
Дослідження й розробки	Постійні дослідження турпродукту як державою, так і приватним сектором, із забезпеченням повного доступу до інформації
Розвиток інфраструктури	Зміцнення транспортних зв'язків, усунення проблем розвитку інфраструктури для густонаселених туристичних центрів і центрів, що швидко розвиваються (наприклад, проект розвитку туристичної інфраструктури Середземного й Егейського морів, який буде здійснюватися шляхом утворення союзів держав, місцевих органів влади й приватного сектору)

1	2
Освітня	Підготовка кваліфікованих кадрів у сфері туризму, створення й упровадження спеціальних освітніх програм, що одержують підкріплення з боку держави
Високоякісне обслуговування	Впровадження системи сертифікації професійних кваліфікацій для підвищення якості послуг, вживання твердих заходів при порушенні стандартів обслуговування
Диверсифікованість турпродуктів	Розвиток альтернативних видів туризму (гольф-туризм, екотуризм тощо)
Розширення рамок сезону	Впровадження нових послуг з оздоровлення (наприклад, таласотерапія); створення спортивних і рекреаційних зон, спортивних клубів; виділення гольф областей, із залученням інвестицій; створення розважальних центрів і парків; будівництво функціональних й архітектурно сучасних торгових центрів; створення сучасних гірськолижних трас

Уряд Туреччини співпрацює з представниками бізнесу на засадах *державно-приватного партнерства* (public-private partnership) для стимулювання розвитку туристично-рекреаційної діяльності. Перевагою цієї моделі є те, що об'єкти фінансуються та експлуатуються не лише за кошти державного бюджету. Таку модель співпраці Туреччина використовує з 1980-х років, а одним із прикладів її ефективності є будівництво одного з аеропортів Стамбула, кількох медичних закладів.

ВИСНОВКИ

Рекреація і туризм – це види людської діяльності, спрямовані на задоволення рекреаційних та туристичних потреб населення. Рекреаційна діяльність має на меті відтворення життєвих сил людини. Туристична діяльність – це сфера, де виробляється та реалізується туристичний продукт і організується обслуговування туристів під час подорожей. Термін «туристично-рекреаційна діяльність» поєднує різні сторони діяльності, яка спрямована на задоволення різноманітних потреб як окремих рекреантів і туристів, так і регіонів чи країн в цілому, охоплюючи значну сукупність обслуговуючих та допоміжних видів діяльності.

У країнах світу використовують різні моделі державного регулювання туристично-рекреаційної діяльності. На вибір тієї чи іншої моделі суттєвий вплив має рівень соціально-економічного розвитку держави, політична ситуація та стабільність у державі. Відповідно до ступеня втручання держави в туристично-рекреаційну діяльність виділяють такі моделі взаємовідносин і впливу: центральна державна адміністрація, яка регулює розвиток туризму в країні відсутня; є впливовий центральний орган, що здійснює контроль над сферою туризму; центральна державна туристична адміністрація тісно взаємодіє з місцевою владою та приватним бізнесом. Іншими видами державного регулювання туристично-рекреаційної діяльності є розробка державних програм розвитку туризму, стимулювання та розвитку туризму, а також стратегій розвитку туризму.

Завдяки багатству рекреаційних, пляжних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів Туреччина має сприятливі передумови для інтенсивного розвитку туристично-рекреаційної діяльності. В цілому Туреччина приваблює туристів: пляжним відпочинком на узбережжях 4 морів; сприятливим кліматом (південні регіони країни мають понад 300 сонячних днів в році, тут поєднуються гірське та морське повітря); історичною спадщиною Античної, Візантійської та Османської епох;

унікальними природними комплексами; широкими можливостями для активного відпочинку; різноманітними культурними подіями; сучасною архітектурою міст, які поєднуються з автентичними селами; заохоченням дитячого туризму; різноманітністю національної кухні, гостинністю; можливостями шопінгу.

У туристично-рекреаційній сфері Туреччини зайнято близько 9,4% робочої сили, її частка у ВВП досягла 11,3%. За оцінками Всесвітньої ради з подорожей і туризму, Туреччина займає 16-е місце в рейтингу країн за внеском туризму в ВВП.

Особливостями розвитку іноземного туризму в Туреччині є: нестійка динаміка туристичного потоку; сезонність туристичної діяльності; регіональна нерівномірність туристичної діяльності; нерівномірна географічна структура туристичного потоку; регіонально-географічна спрямованість туристичного потоку. Туристичний потік до Туреччини характеризується значним переважанням європейських країн, на які у 2019 році припадало 65,3%. Групою країн-лідерів, туристи з яких домінують у туристичному потоці до Туреччини є: Росія (понад 7 млн. туристів, або 15,6%), Німеччина (понад 5 млн., або 11,2%), Болгарія (2,7 млн., або 6,0%), Велика Британія (2,6 млн., або 5,7%), Україна (1,5 млн., або 3,4%), Нідерланди (1,1 млн., або 2,5%). Серед азійських країн найбільшими постачальниками туристів до Туреччини є Іран (2,1 млн. туристів, або 4,7%), Грузія (2,0 млн., або 4,4%) та Ірак (1,4 млн., або 3,1%). Динаміка туристичного потоку з України до Туреччини характеризується загальним трендом до зростання обсягів та окремими періодами різкого скорочення. Понад половину всіх українських туристів прямує до Середземноморського туристичного макрорайону, зокрема до провінції Анталія, на яку припадає 55,9% всіх туристів з України.

Головними складовими інфраструктури туристично-рекреаційної діяльності Туреччини є готельно-ресторанна, транспортна, прикордонна та освітня. Найбільша кількість закладів готельної інфраструктури в Туреччині

представлена готелями – 80%. З інших типів закладів розміщення найбільш представлені відпочинкові селища, туристичні комплекси, апарт-отелі, butik-отелі, заклади розміщення при гольф-клубах, кемпінги, гірські будинки, хостели. Серед готелів майже 50% та 80% номерів у них припадає на 4-5-зіркові. Розподіл готельного фонду має виражені територіальні відміни: понад половину всіх готелів розміщено у Середземноморському та Мармуровоморському туристичних макрорайонах. За кількістю перебувань в готелях лідирують Німеччина (9%), Росія (5%) та Велика Британія (3%). Середня тривалість перебування іноземців в готелях Туреччини становить 2,6 ночей. Найбільші значення характерні для туристів з Великої Британії, Нідерландів та Німеччини (5,9-6,2 ночей). Найвищий рівень заповнюваності готелів спостерігається в провінціях Анаталія (35%), Стамбул (30%) та Мугла (21%).

Ресторанна інфраструктура представлена ресторанами, кав'ярнями, їдальнями, спеціальними закладами, плавучими закладами, закладами харчування в тематичних парках, при станціях обслуговування, при зимових спортивних курортах, при термальних курортах. 59% всіх закладів харчування припадає на ресторани за кількістю та 60% за ємністю. 55% всіх закладів харчування розміщено в Мармуровоморському макрорайоні, зокрема понад 40% - у Стамбулі.

Понад 95% іноземних туристів в'їжджають до Туреччини автомобільним або повітряним транспортом. Частка морського та залізничного транспорту у туристичному потоці є незначною. У 2019 році до турецьких портів заходили 57,7 тис. яхт. Понад 58% всіх яхт, що заходили в турецькі порти, були під прапорами лише трьох країн – США, Великої Британії та Німеччини. 60% всіх яхт заходили у порти провінція Мугла в Егейському макрорайоні.

У Туреччині створені та сучасно обладнані пункти перетину державного кордону. У 2015 році Уряд Туреччини запровадив систему електронної візи, якою іноземні туристи можуть користуватися для

отримання туристичної візи через Інтернет до прибуття в Туреччину. Уряд Туреччини координує підготовку кадрів у сфері туризму, створює й впроваджує спеціальні освітні програми.

Пандемія COVID-19 призвела до обмежень на поїздки по всьому світу. Туристично-рекреаційна діяльність Туреччини у 2020 році скоротилася на 70%. Доходи від туризму склали лише понад 11 млрд. доларів США, на відміну від 2019 року, коли вони становили 34,5 млрд. доларів. Під впливом поширення пандемії коронавірусу Covid-19 кількість іноземних туристів в усіх регіонах Туреччини скоротилася. Серед регіонів-лідерів найбільше скорочення туристичної активності спостерігається в провінціях Артвін (82%) та Мугла – понад 79%. Високим цей показник є й в Анатлії та Ізмірі (понад 75%). Стамбул виявився дещо стійкішим, хоча скорочення теж є суттєвим – 66%.

Щоб заохотити туристів та збільшити попит в Туреччині вжили деяких заходів та розширили можливості відпочинку, що стосується таких аспектів: спрощення вимог до карантинних обмежень, проведення аналізів і надання довідок; надання відчутних знижок на туристичні продукти; запровадження нововведень в системі «all-inclusive»; надання низки преференцій у страхуванні; використання принципів «ізоляції за потреби», розширення можливостей вибору місця відпочинку; запровадження нової туристичної пропозиції самоізоляції на яхті або віллі.

З метою інтенсифікації туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині було об'єднано міністерства туризму та культури в єдиний орган виконавчої влади, а у 2019 році створено Агенцію з розвитку туризму, завданнями якого є просування туристичної індустрії на міжнародному та внутрішньому рівні, а також залучення іноземних та місцевих інвестицій у розвиток туристичного бізнесу Туреччини. Стратегією розвитку туристичної галузі Туреччини до 2023 року передбачено диверсифікацію розвитку туризму, залучення до туристично-рекреаційного використання нових

територій, орієнтацію на нові, зокрема азійські ринки туристично-рекреаційних послуг, а також активізацію державно-приватного партнерства.

Отже, до *найсильніших сторін розвитку туризму* Туреччини можна віднести природні рекреаційні ресурси і культурно-історичний потенціал країни, а також активне просування національного туристичного продукту на міжнародному ринку. До *слабких сторін туристично-рекреаційної діяльності* відносяться нестабільна економічна ситуація, недостатня якість послуг, що надаються, недостатній рівень безпеки туристів, сезонна і територіальна нерівномірність розподілу туристичних потоків і доходів від туризму. Внутрішньополітичні проблеми, конфлікти з країнами-сусідами, близькість до «гарячих точок», поряд з екологічними проблемами виступають в якості *загроз туристично-рекреаційного розвитку*. Новим викликом розвитку туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині стала пандемія Covid 19.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімов С. В. Аналіз історії розвитку дефініцій "рекреація" та "туризм". *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Географія*. 2017, № 2. С. 128-133.
2. Аріон О., Уліганець С., Дмитрук О. Географія туризму: навч.-метод. посібник. Київ, 2019. 206 с.
3. Бартошук О.В. Моделі розвитку індустрії туризму (зарубіжний досвід). *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2011, №2. С.62-68.
4. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України. Київ, 2009. 489 с.
5. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ: ВПЦ Київський університет, 2001. 397 с.
6. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. Київ: "Палітра", 1997. 130 с.
7. Боголюбов В.С., Орловская В.П. Экономика туризма. Москва: Академия, 2005. 192 с.
8. Глебова А.О. Інноваційні технології у туристичній галузі. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012, № 2 (8).
9. Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. Спортивно-оздоровчий туризм: навч.посіб. Київ: Альтерпрес, 2008. 280 с.
10. Дутчак С. Туристика як наукова система. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2010, № 20. С. 7-9.
11. Єремія Г. Особливості розвитку туризму в Туреччині. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія географічна*. 2013, Вип.43(2). С. 34–38
12. Залещик В.В. Відпочинок, рекреація, туризм: зарубіжний досвід. *Географія та туризм*. 2010, Вип. 3. С. 71-76.

13. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма: справочник. Москва: Финансы и статистика, 2000. 368 с.
14. Квартальнов В.А. Туризм: учебник. Москва: Финансы и статистика, 2007. 335 с.
15. Крачило М.П., Попович С.І., Федоренко Н.В. Проблеми туристичного районування. *Туристичні ресурси України: збірник наук. ст.* Київ: КМ-Трейдінг, 1996. С. 268-275.
16. Кусков А.С., Голубева В.А., Оинцова Т.Н. Рекреационная география: учебно-метод. комплекс. Москва: Флинта: МПСИ, 2005. 496 с.
17. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ: Альтерпрес, 2002. 315 с.
18. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навч. посіб. Київ: Альтерпес, 2007. 35 с.
19. Масляк П. О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2007. 292с.
20. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 343 с.
21. Мезенцев К.В., Немець Л.М., Скриль І.А. Туризм і рекреація в Харківській області: просторовий аналіз та соціальні пріоритети. Харків, 2012. 179 с.
22. Мельник І.Г. Основи рекреаційної географії: навч. посіб. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2008. 174 с.
23. Парфіненко А.Ю., Сідоров В.І., Любіцева О.О. Туристичне країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2015. 551 с.
24. Поколодна М.М. Рекреаційна географія: навч. посіб. Харків: Харківська національна академія міського господарства, 2012. 275 с.
25. Смирнов І.Г., Фоменко Н.В. Міжнародний туристичний бізнес: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Галицька академія, 2009. 154 с.
26. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності: підручник. Київ: Грамота, 2006. 264 с.
27. Стафійчук В. І. Рекреалогія: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2008. 263 с.

28. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методології, методи, методики: навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
29. Туристичне країнознавство: країни – лідери туризму: навч. посіб. / за ред. О.О. Любіцевої. Київ: Альт-прес, 2008. 436 с.
30. Уліганець С., Аріон О., Боль Д. Розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні: м. Кам'янець-Подільський. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2018, Вип.3 (72). С. 77-81.
31. Юрченко С., Батрак П. Державне регулювання розвитку туристичної діяльності в Туреччині: досвід для України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2018, Вип. 8. С. 172-180.
32. Юрченко С., Юрченко О. Туреччина як напрям виїзного туризму: сучасні реалії та перспективи розвитку. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія міжнародні відносини*. 2014, Вип. 34. С. 178-186.
33. Ceti B., Unluonen K. Economic evaluation of health tourism in Turkey. *Journal of Tourismology*. 2020, Vol. 6(1). P. 99-109.
34. Göymen K. Tourism and governance in Turkey. *Annals of Tourism Research*, 2000, Vol. 22(10). P. 25-48.
35. Husein J., Kara S. M. Research note: Re-examining the tourism-led growth hypothesis for Turkey. *Tourism Economics*. 2011, Vol. 17(4). P. 917-924.
36. Khan A.A. The spatial distribution and relationship of tourist flow in Turkey. *European Journal of Tourism Research*. 2018, Vol. 18. P. 40-55.
37. Okumus F., Avcı U., Kilic I., Walls A.R. Cultural Tourism in Turkey: A Missed Opportunity. *Journal of Hospitality Marketing and Management*. 2012, Vol. 21(6). P. 638-658.

ДОДАТКИ

Додаток А

Показники розвитку туристично-рекреаційної діяльності в регіонах
ТуреччиниТаблиця А.1. Населення, площа та динаміка кількості туристів у
макрорайонах та провінціях Туреччини*

Макрорайон / провінція	NUTS1	Населен- ня, осіб	Площа км ²	Кількість іноземних туристів, осіб			
				2010	2015	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7	8
Мармуровоморський		27 330 666	96 165	9 946 562	16 096 786	19 982 229	7 095 720
Стамбул	TR1	15 462 452	5343	6 928 867	12 428 733	14 906 663	5 001 981
Едірне	TR2	407 763	6279	2 622 468	3 162 945	4 348 565	1 804 051
Киркларелі	TR2	361 737	6550	300 153	367 785	524 153	213 667
Текірдаг	TR2	1 081 065	6339	26 574	48 502	24 671	6 888
Чанаккале	TR2	541 548	9737	37 063	37 302	7 915	1 218
Баликесір	TR2	1 240 285	12496	11 187	18 826	48 203	3 283
Ескішехір	TR4	888 828	13652	9 693	15 041	27 643	18 458
Коджаелі	TR4	1 997 258	3626	4 513	11 762	68 233	14 964
Ялова	TR4	276 050	847	0	0	7 700	12 004
Сакар'я	TR4	1 042 649	4895	0	0	8 821	15 696
Бурса	TR4	3 101 833	11043	6 044	5 890	9 662	3 510
Біледжик	TR4	218 717	4 307	0	0	0	0
Дюздже	TR4	395 679	3 641	0	0	0	0
Болу	TR4	314 802	7 410	0	0	0	0
Середземноморський		10 759 218	90 104	9 983 236	11 411 492	15 122 921	3 404 078
Анталія	TR6	2 548 308	20 723	9 246 814	10 874 093	14 650 481	3 256 568
Мерсін	TR6	1 868 757	15 853	18 795	126 726	86 911	23 722
Адана	TR6	2 258 718	14 030	58 710	175 237	136 623	47 345
Хатай	TR6	1 659 320	5 524	654 039	152 858	213 534	75 018
Испарта	TR6	440 304	8993	4 878	82 578	35 363	1 320
Кахраманмараш	TR6	1 168 163	14 327	0	0	9	105
Бурдур	TR6	267 092	6 887	0	0	0	0
Османіє	TR6	548 556	3 767	0	0	0	0
Егейський		10 689 115	90 895	4 659 440	4 690 364	4 692 781	972 305
Мугла	TR3	1 000 773	13338	2 973 886	2 918 000	3 221 738	670 013
Ізмір	TR3	4 394 694	11973	1 155 830	1 200 549	1 223 118	297 232
Айдин	TR3	1 119 084	8007	529 722	569 652	185 627	1 909
Денізли	TR3	1 040 915	12321	2	58	58 880	2 583
Кютах'я	TR3	576 688	11875	0	2 096	3 414	554
Ушак	TR3	369 433	5341	0	9	4	14
Маніса	TR3	1 450 616	13 810	0	0	0	0
Афьонкарахісар	TR3	736 912	14 230	0	0	0	0

1	2	3	4	5	6	7	8
Чорноморський		7 316 206	111 497	1 224 305	2 107 476	2 596 926	510 873
Артвін	TR9	169 501	7436	1 148 325	2 018 061	2 292 412	425 022
Трабзон	TR9	811 901	6685	32 060	44 182	196 258	27 856
Орду	TR9	761 400	6001	683	116	9 242	1 927
Гіресун	TR9	448 721	6934	510	410	6 748	1 525
Різе	TR9	344 359	3920	21	26	8	187
Гюмюшхане	TR9	141 702	6 575	0	0	0	0
Самсун	TR8	1 356 079	9579	28 052	33 947	74 935	47 762
Сіноп	TR8	216 460	5862	8 313	2 756	91	94
Зонгулдак	TR8	591 204	3481	6 237	7 872	15 481	5 907
Бартин	TR8	198 979	2120	21	44	897	447
Кастамону	TR8	376 377	13108	83	39	831	120
Амасья	TR8	335 494	5520	0	23	23	26
Карабюк	TR8	243 614	4 109	0	0	0	0
Чанкири	TR8	192 428	7 388	0	0	0	0
Чорум	TR8	530 126	12 820	0	0	0	0
Токат	TR8	597 861	9 959	0	0	0	0
Південно-Східна Анатолія		9 118 921	76 735	1 017 587	667 032	754 161	321 782
Ширнак	TRC	537 762	7 172	208 621	540 521	478 463	230 255
Кіліс	TRC	142 792	1 642	597 075	98 830	137 987	60 039
Газіантеп	TRC	2 101 157	7194	58 143	25 961	111 929	24 695
Діярбакир	TRC	1 783 431	15355	7	331	25 742	6 092
Шанлиурфа	TRC	2 115 256	18854	77 154	1 375	31	663
Мардін	TRC	854 716	8891	76 587	13	9	20
Батман	TRC	620 278	4649	0	1	0	6
Адияман	TRC	632 459	7 572	0	0	0	12
Сірт	TRC	331 070	5 406	0	0	0	0
Центральна Анатолія		12 256 489	163 994	476 359	435 946	708 967	250 122
Анкара	TR5	5 663 322	25706	406 206	366 540	589 090	175 764
Конья	TR5	2 250 020	38257	7 668	19 128	26 749	14 117
Караман	TR5	254 919	9 163	0	0	0	0
Кайсері	TR7	1 421 455	16917	39 956	48 762	92 064	59 647
Сівас	TR7	635 889	28488	173	386	265	402
Невшехір	TR7	304 962	5467	22 356	1 130	799	192
Кириккале	TR7	278 703	4 365	0	0	0	0
Йозгат	TR7	419 095	14 123	0	0	0	0
Киршехір	TR7	243 042	6 570	0	0	0	0
Аксарай	TR7	423 011	7 626	0	0	0	0
Нігде	TR7	362 071	7 312	0	0	0	0

1	2	3	4	5	6	7	8
Східна Анатолія		6 143 747	148 664	1 324 715	835 536	1 200 301	179 333
Агри	TRA	535 435	11 376	854 070	362 664	403 643	69 005
Игдир	TRA	201 314	3 588	239 672	164 687	251 777	49 426
Ардахан	TRA	96 161	5 661	18 210	37 221	87 858	14 218
Ерзурум	TRA	758 279	25066	4 302	2 141	411	609
Карс	TRA	284 923	9587	677	66	87	21
Ерзінджан	TRA	234 431	11974	0	319	14	8
Байбурт	TRA	81 910	3 652	0	0	0	0
Хаккярі	TRB	280 514	7121	169 986	105 902	116 024	19 569
Ван	TRB	1 149 342	19069	28 149	154 569	328 326	19 652
Елязиг	TRB	587 960	8455	5 693	5 822	9 814	5 874
Малатья	TRB	806 156	12313	3 956	2 143	2 184	906
Муш	TRB	411 117	8196	0	2	161	40
Бінгьоль	TRB	281 768	8125	0	0	2	5
Тунджелі	TRB	83 443	7 774	0	0	0	0
Бітліс	TRB	350 994	6 707	0	0	0	0

* Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Таблиця А.2. Частка регіонів за кількістю іноземних туристів та розподіл регіонів за приростом їх кількості*

Макрорайон / провінція	NUTS1	Частка регіону за кількістю іноземних туристів, %				Приріст кількості туристів, 2020/2019, %
		2010	2015	2019	2020	
1	2	3	4	5	6	
Мармуровоморський		34,7	44,4	44,3	55,7	-64,5
Стамбул	TR1	24,20	34,29	33,08	39,28	-66,4
Едірне	TR2	9,16	8,73	9,65	14,17	-58,5
Киркларелі	TR2	1,05	1,01	1,16	1,68	-59,2
Текірдаг	TR2	0,09	0,13	0,05	0,05	-72,1
Чанаккале	TR2	0,13	0,10	0,02	0,01	-84,6
Баликесір	TR2	0,04	0,05	0,11	0,03	-93,2
Ескішехір	TR4	0,03	0,04	0,06	0,14	-33,2
Коджаелі	TR4	0,02	0,03	0,15	0,12	-78,1
Ялова	TR4	0,00	0,00	0,02	0,09	55,9
Сакар'я	TR4	0,00	0,00	0,02	0,12	77,9
Бурса	TR4	0,02	0,02	0,02	0,03	-63,7
Біледжик	TR4	0,00	0,00	0,00	0,00	
Дюздже	TR4	0,00	0,00	0,00	0,00	
Болу	TR4	0,00	0,00	0,00	0,00	
Середземноморський		34,9	31,5	33,6	26,7	-77,5
Анталія	TR6	32,30	30,00	32,51	25,57	-77,8
Мерсін	TR6	0,07	0,35	0,19	0,19	-72,7
Адана	TR6	0,21	0,48	0,30	0,37	-65,3
Хатай	TR6	2,28	0,42	0,47	0,59	-64,9
Испарта	TR6	0,02	0,23	0,08	0,01	-96,3
Кахраманмараш	TR6	0,00	0,00	0,00	0,00	
Бурдур	TR6	0,00	0,00	0,00	0,00	
Османіє	TR6	0,00	0,00	0,00	0,00	
Егейський		16,3	12,9	10,4	7,6	-79,3
Мугла	TR3	10,39	8,05	7,15	5,26	-79,2
Ізмір	TR3	4,04	3,31	2,71	2,33	-75,7
Айдин	TR3	1,85	1,57	0,41	0,01	-99,0
Денізли	TR3	0,00	0,00	0,13	0,02	-95,6
Кютах'я	TR3	0,00	0,01	0,01	0,00	-83,8
Ушак	TR3	0,00	0,00	0,00	0,00	
Маніса	TR3	0,00	0,00	0,00	0,00	
Афьонкарахісар	TR3	0,00	0,00	0,00	0,00	

1	2	3	4	5	6	
Чорноморський		4,3	5,8	5,8	4,0	-80,3
Артвін	TR9	4,01	5,57	5,09	3,34	-81,5
Трабзон	TR9	0,11	0,12	0,44	0,22	-85,8
Орду	TR9	0,00	0,00	0,02	0,02	-79,1
Гіресун	TR9	0,00	0,00	0,01	0,01	-77,4
Різе	TR9	0,00	0,00	0,00	0,00	
Гююшхане	TR9	0,00	0,00	0,00	0,00	
Самсун	TR8	0,10	0,09	0,17	0,38	-36,3
Сіноп	TR8	0,03	0,01	0,00	0,00	
Зонгулдак	TR8	0,02	0,02	0,03	0,05	-61,8
Бартин	TR8	0,00	0,00	0,00	0,00	-50,2
Кастамону	TR8	0,00	0,00	0,00	0,00	-85,6
Амасья	TR8	0,00	0,00	0,00	0,00	13,0
Карабюк	TR8	0,00	0,00	0,00	0,00	
Чанкири	TR8	0,00	0,00	0,00	0,00	
Чорум	TR8	0,00	0,00	0,00	0,00	
Токат	TR8	0,00	0,00	0,00	0,00	
Південно-Східна Анатолія		3,6	1,8	1,7	2,5	-57,3
Ширнак	TRC	0,73	1,49	1,06	1,81	-51,9
Кіліс	TRC	2,09	0,27	0,31	0,47	-56,5
Газіантеп	TRC	0,20	0,07	0,25	0,19	-77,9
Дярбакир	TRC	0,00	0,00	0,06	0,05	-76,3
Шанлиурфа	TRC	0,27	0,00	0,00	0,01	
Мардін	TRC	0,27	0,00	0,00	0,00	
Батман	TRC	0,00	0,00	0,00	0,00	
Адияман	TRC	0,00	0,00	0,00	0,00	
Сіірт	TRC	0,00	0,00	0,00	0,00	
Центральна Анатолія		1,7	1,2	1,6	2,0	-64,7
Анкара	TR5	1,42	1,01	1,31	1,38	-70,2
Конья	TR5	0,03	0,05	0,06	0,11	-47,2
Караман	TR5	0,00	0,00	0,00	0,00	
Кайсері	TR7	0,14	0,13	0,20	0,47	-35,2
Сівас	TR7	0,00	0,00	0,00	0,00	51,7
Невшехір	TR7	0,08	0,00	0,00	0,00	-76,0
Кириккале	TR7	0,00	0,00	0,00	0,00	
Йозгат	TR7	0,00	0,00	0,00	0,00	
Киршехір	TR7	0,00	0,00	0,00	0,00	
Аксарай	TR7	0,00	0,00	0,00	0,00	
Нігде	TR7	0,00	0,00	0,00	0,00	

1	2	3	4	5	6	
<i>Східна Анатолія</i>		4,6	2,3	2,7	1,4	-85,1
Агри	TRA	2,98	1,00	0,90	0,54	-82,9
Игдир	TRA	0,84	0,45	0,56	0,39	-80,4
Ардахан	TRA	0,06	0,10	0,19	0,11	-83,8
Ерзурум	TRA	0,02	0,01	0,00	0,00	
Карс	TRA	0,00	0,00	0,00	0,00	-75,9
Ерзінджан	TRA	0,00	0,00	0,00	0,00	-42,9
Байбурт	TRA	0,00	0,00	0,00	0,00	
Хакярі	TRB	0,59	0,29	0,26	0,15	-83,1
Ван	TRB	0,10	0,43	0,73	0,15	-94,0
Елязиг	TRB	0,02	0,02	0,02	0,05	-40,1
Малатья	TRB	0,01	0,01	0,00	0,01	-58,5
Муш	TRB	0,00	0,00	0,00	0,00	-75,2
Бінгьоль	TRB	0,00	0,00	0,00	0,00	
Тунджелі	TRB	0,00	0,00	0,00	0,00	
Бітліс	TRB	0,00	0,00	0,00	0,00	

* Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Таблиця А.3. Сезонність прибуття іноземних туристів до Туреччини*

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Січень	115 058	157 674	208 740	211 573	267 658	274 680	283 616	300 872	346 183	359 046
Лютий	143 215	157 123	255 040	273 666	301 811	302 407	324 910	314 306	371 526	371 727
Березень	242 987	284 039	337 582	343 780	394 107	368 195	537 452	555 204	476 756	409 483
Квітень	429 624	376 502	579 022	578 292	468 550	535 462	556 109	639 819	642 332	426 558
Травень	529 552	502 029	739 918	797 637	644 589	732 394	874 942	1 020 894	986 237	691 313
Червень	559 266	517 785	727 002	682 401	671 333	810 419	902 015	1 045 987	1 062 961	784 642
Липень	707 824	635 835	970 394	743 819	820 386	1 008 709	1 106 242	1 206 226	1 288 439	931 895
Серпень	777 793	761 744	992 640	784 532	899 189	1 070 234	1 153 755	1 404 876	1 460 075	1 079 249
Вересень	667 359	773 458	861 166	692 967	773 954	1 054 871	1 117 429	1 297 455	1 209 256	876 261
Жовтень	526 115	581 371	697 642	699 415	695 471	836 025	909 397	947 462	1 035 237	800 513
Листопад	367 300	404 267	370 878	382 736	392 040	393 023	452 325	538 368	502 638	435 790
Грудень	323 215	366 070	336 072	309 820	341 530	340 467	395 893	417 535	371 057	320 808
РАЗОМ	5 389 308	5 517 897	7 076 096	6 500 638	6 670 618	7 726 886	8 614 085	9 689 004	9 752 697	7 487 285
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Січень	333 915	359 320	306 597	363 983	533 694	700 469	667 337	714 425	782 786	751 817
Лютий	354 487	404 653	426 405	481 252	607 854	696 643	626 565	787 048	896 482	898 927
Березень	435 158	547 365	675 687	499 663	784 107	1 107 348	921 892	1 099 960	1 305 297	1 207 729
Квітень	721 128	884 805	852 930	669 288	1 104 270	1 348 264	1 372 922	1 520 954	1 647 903	1 750 281
Травень	986 376	1 231 562	1 325 752	1 146 309	1 799 130	2 302 389	1 918 809	2 287 645	2 748 564	2 718 788
Червень	1 079 148	1 387 955	1 457 615	1 510 951	1 898 435	2 402 912	2 368 628	2 774 076	3 305 832	3 263 089
Липень	1 525 718	1 776 821	1 897 112	2 130 949	2 591 140	3 180 802	3 109 727	3 624 156	4 084 764	4 343 025
Серпень	1 419 244	1 601 331	1 900 120	2 275 055	2 492 794	2 861 141	2 905 817	3 384 065	3 762 136	3 760 372
Вересень	1 368 538	1 440 365	1 770 566	1 874 329	2 125 025	2 502 123	2 267 146	2 799 276	2 981 044	3 136 010
Жовтень	1 178 481	1 065 825	1 420 386	1 657 726	1 842 277	2 108 398	1 713 916	2 152 908	2 462 497	2 617 193
Листопад	602 396	520 962	662 985	776 181	948 815	1 052 561	1 020 106	1 177 475	1 267 996	1 403 740
Грудень	423 564	398 005	559 873	643 872	789 367	861 836	926 968	1 018 923	1 091 376	1 226 143
РАЗОМ	10428153	11618969	13256 028	14029558	17516908	21124886	19819833	23340911	26336677	27077114

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Січень	809 974	975 723	981 611	1 104 754	1 273 191	1 426 988	1 307 505	1 055 474	1 461 570	1 539 496	1 787 435
Лютий	953 848	1 079 505	997 571	1 268 440	1 258 338	1 315 291	1 193 334	1 159 833	1 527 070	1 670 238	1 733 112
Березень	1 414 616	1 617 782	1 460 563	1 841 154	1 731 818	1 711 348	1 545 178	1 587 007	2 139 766	2 232 358	718 097
Квітень	1 744 628	2 290 722	2 168 715	2 451 031	2 303 062	2 273 129	1 676 890	2 070 322	2 655 561	3 293 176	24 238
Травень	3 148 337	3 283 125	3 232 926	3 810 236	3 577 938	3 406 756	2 343 281	2 889 873	3 678 440	4 022 254	29 829
Червень	3 500 024	3 780 637	3 882 592	4 073 906	4 218 632	3 996 215	2 348 830	3 486 940	4 505 594	5 318 984	214 768
Липень	4 358 275	4 597 475	4 571 389	4 593 511	4 376 916	4 533 998	2 755 943	5 075 961	5 671 801	6 617 380	932 927
Серпень	3 719 180	4 076 783	4 470 202	4 945 999	5 782 819	5 759 025	3 655 929	4 658 463	5 383 332	6 307 508	1 814 701
Вересень	3 486 319	3 923 546	3 991 415	4 266 133	4 688 705	4 556 968	3 114 066	4 076 630	4 792 818	5 426 818	2 203 482
Жовтень	2 840 095	3 039 754	3 050 981	3 402 460	3 902 050	3 725 962	2 743 452	2 992 947	3 755 467	4 291 574	1 742 303
Листопад	1 491 005	1 596 295	1 631 647	1 709 479	1 955 697	1 848 916	1 491 560	1 652 795	1 966 277	2 190 622	833 991
Грудень	1 165 903	1 194 729	1 343 220	1 442 995	1 438 018	1 348 731	1 256 155	1 703 789	1 950 705	2 147 878	699 330
РАЗОМ	28632204	31456076	31782832	34910098	36507184	35903327	25432123	32410034	39488401	45058286	12734213

* Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Таблиця А.4. Розподіл туристичного потоку до Туреччини та країнами світу*

Регіони/Країни	2010	2015	2016	2019	2020
1	2	3	4	5	6
Країни Європи	20 738 096	24 045 411	15 635 842	29 406 392	8 980 976
<i>Країни Північної Європи</i>	<i>1 210 801</i>	<i>1 539 082</i>	<i>938 290</i>	<i>1 127 650</i>	<i>179 041</i>
Швеція	447 270	624 649	322 464	444 285	93 703
Данія	314 446	408 841	332 275	335 877	44 694
Норвегія	299 405	282 210	157 450	208 330	25 100
Фінляндія	143 204	213 803	122 786	135 192	15 003
Ісландія	6 476	9 579	3 315	3 966	541
<i>Країни Західної Європи</i>	<i>10 497 098</i>	<i>11 770 608</i>	<i>8 134 794</i>	<i>10 960 643</i>	<i>2 929 777</i>
Німеччина	4 385 263	5 580 792	3 928 954	5 027 472	1 118 932
Велика Британія	2 673 605	2 512 139	1 720 787	2 562 064	820 709
Нідерланди	1 073 064	1 232 487	915 643	1 117 290	271 526
Франція	928 376	847 259	561 982	875 957	311 708
Бельгія	543 003	617 406	415 172	557 435	138 729
Австрія	500 321	486 044	313 960	401 475	112 126
Швейцарія	271 139	380 338	218 956	311 107	127 643
Ірландія	111 065	101 379	54 418	96 886	26 176
Люксембург	11 262	12 764	4 922	10 957	2 228
<i>Країни Південної Європи</i>	<i>1 926 830</i>	<i>1 811 141</i>	<i>1 185 122</i>	<i>1 802 445</i>	<i>339 264</i>
Греція	670 297	755 414	593 852	836 882	136 305
Італія	671 060	507 897	217 242	377 011	72 619
Іспанія	321 325	236 063	108 025	257 342	54 381
Португалія	53 373	56 312	27 196	54 130	12 893
Мальта	3 361	9 210	5 892	8 739	3 258
Кіпр (вкл. тур.)	207 414	246 245	232 915	268 341	59 808
<i>Кіпр (ЄС)</i>	<i>15 421</i>	<i>12 967</i>	<i>10 393</i>	<i>12 355</i>	<i>2 207</i>
<i>Турецька Респ. Пн. Кіпру</i>	<i>191 993</i>	<i>233 278</i>	<i>222 522</i>	<i>255 986</i>	<i>57 601</i>
Інші Зах. та Півд. Європи	2 407	3 029	1 585	3 217	762
<i>Країни Центральної Європи</i>	<i>3 177 073</i>	<i>4 211 842</i>	<i>3 222 830</i>	<i>6 489 498</i>	<i>2 190 159</i>
Болгарія	1 433 970	1 821 480	1 696 645	2 713 464	1 242 961
Румунія	355 144	441 097	359 344	763 320	269 076
Польща	428 275	500 779	205 669	880 839	145 908
Сербія (вкл. Косово)	159 693	276 815	212 610	434 395	199 746
<i>Сербія</i>	<i>113 465</i>	<i>178 997</i>	<i>111 681</i>	<i>282 347</i>	<i>129 284</i>
<i>Косово</i>	<i>46 228</i>	<i>97 818</i>	<i>100 929</i>	<i>152 048</i>	<i>70 462</i>
Північна Македонія	115 541	167 428	146 293	222 862	115 483
Боснія та Герцеговина	47 361	85 434	66 707	144 445	61 651
Албанія	49 954	80 032	82 679	134 869	49 667
Чехія	174 426	212 464	87 891	311 359	15 642
Угорщина	90 944	140 197	65 184	149 523	16 563
Хорватія	33 563	38 598	21 527	56 465	16 566

1	2	3	4	5	6
Чорногорія	11 610	19 768	16 915	27 639	11 441
Словаччина	91 765	151 514	61 668	207 108	8 648
Литва	71 992	112 654	109 990	229 704	14 194
Латвія	39 102	60 485	34 908	86 051	9 392
Естонія	35 136	63 363	35 784	77 041	5 113
Словенія	38 597	39 734	19 016	50 414	8 108
<i>Країни Східної Європи</i>	3 923 887	4 709 709	2 153 221	9 022 939	3 341 973
Росія	3 107 043	3 649 003	855 714	7 017 657	2 128 758
Україна	568 227	706 551	1 043 951	1 547 996	997 652
Білорусь	152 421	204 355	113 580	258 419	106 426
Молдова	96 196	149 800	139 976	198 867	109 137
<i>Країни Азії</i>	6 380 773	9 685 721	8 204 992	12 847 128	2 970 624
<i>Країни Південної, Південно-Східної та Східної Азії</i>	2 534 129	2 930 473	2 420 247	3 966 234	763 471
Іран	1 885 097	1 700 385	1 657 005	2 102 890	385 762
КНР	77 142	313 704	161 131	426 344	40 264
Індія	63 406	131 869	78 676	230 131	44 707
Пакістан	22 540	59 700	54 250	130 736	51 326
Філіппіни	31 658	83 515	58 599	139 126	48 440
Індонезія	24 349	56 867	47 240	127 149	39 690
Республіка Корея	123 315	228 694	108 394	212 970	36 636
Японія	195 404	104 847	45 496	103 320	19 122
Малайзія	32 458	69 616	49 656	114 214	17 892
Таїланд	9 282	22 125	11 885	62 192	8 163
Бангладеш	2 190	12 212	8 909	20 605	5 634
Сингапур	18 994	26 892	16 049	34 930	4 912
Інші	48 294	120 047	122 957	261 627	60 923
<i>Країни Південно-Західної Азії</i>	1 695 047	3 330 715	2 359 797	4 745 948	1 198 385
Ірак	280 328	1 094 144	425 203	1 374 896	387 587
Кувейт	27 281	174 486	180 090	374 191	120 221
Ізраїль	109 559	224 568	294 041	569 368	129 677
Йорданія	96 562	162 866	202 776	474 874	93 750
Ліван	134 554	197 552	191 206	376 721	89 337
Саудівська Аравія	84 934	450 674	534 086	564 816	67 490
Бахрейн	9 375	32 476	41 431	90 299	17 852
Катар	6 043	35 832	33 004	108 496	31 956
Йемен	6 344	24 237	24 403	41 673	13 354
ОАЕ	30 480	51 600	38 631	37 500	3 772
Сирія	899 494				
Інші	10 093	882 280	394 926	733 114	243 389

1	2	3	4	5	6
Країни Центральної Азії	483 700	861 691	608 248	1 171 087	352 161
Казахстан	247 784	423 744	238 032	455 724	137 213
Узбекистан	68 124	143 331	104 525	252 138	102 598
Туркменістан	114 390	174 330	161 713	297 706	43 236
Киргизстан	35 665	88 369	81 274	121 364	52 142
Таджикістан	17 737	31 917	22 704	44 155	16 972
Країни Південного Кавказу	1 667 897	2 562 842	2 816 700	2 963 859	656 607
Грузія	1 112 193	1 911 832	2 192 582	1 995 254	410 501
Азербайджан	486 381	602 488	585 644	901 723	236 797
Вірменія	69 323	48 522	38 474	66 882	9 309
Країни Америки	953 630	1 310 123	777 189	1 126 188	260 391
Країни Північної Америки	830 635	1 050 023	615 013	810 355	204 750
США	642 768	798 787	469 965	578 074	148 937
Канада	152 556	187 615	110 996	139 164	34 210
Мексика	22 908	45 902	21 065	66 557	12 775
Інші	12 403	17 719	12 987	26 560	8 828
Країни Центральної Америки	4 289	11 131	7 635	17 433	3 330
Країни Південної Америки	118 706	248 969	154 541	298 400	52 311
Бразилія	65 246	85 473	42 647	101 164	22 722
Колумбія	7 129	26 046	19 590	70 974	10 601
Аргентина	22 255	82 977	62 556	64 483	7 228
Чилі	8 183	24 307	10 478	18 509	3 320
Веенесуела	6 769	6 435	5 012	11 738	3 473
Інші	9 124	23 731	14 258	31 532	4 967
Країни Африки	377 300	885 887	657 517	1 439 286	474 147
Лівія	60 917	234 762	75 349	259 243	107 251
Єгипет	61 560	100 040	92 250	177 655	68 936
Марокко	57 447	109 775	85 136	234 264	67 775
Туніс	57 855	102 341	100 374	172 587	57 563
Алжир	67 954	171 873	173 798	295 512	50 121
Південна Африка	27 177	47 679	29 187	74 652	12 251
Судан	6 634	11 434	10 340	17 863	10 555
Інші	37 756	107 983	91 083	207 510	99 695
Країни Австралії та Океанії	159 197	263 054	114 948	142 868	18 394
Австралія	131 685	225 762	98 919	120 837	15 109
Нова Зеландія	24 636	36 915	15 457	20 912	2 879
Інші Океанія	2 876	377	572	1 119	406
Без громадянства	23 208	54 436	41 635	96 424	29 681
РАЗОМ	28 632 204	36 244 632	25 432 123	45 058 286	12 734 213

* Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Таблиця А.5. Розподіл іноземних туристів за країнами та найбільш туристично привабливими провінціями*

Провінція	Стамбул		Едірне		Анталія		Мугла		Артвін	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Росія	421 475	8,4	4 451	0,2	1 509 637	46,4	150 567	22,5	7 408	1,7
Україна	199 907	4,0	29 122	1,6	557 743	17,1	127 543	19,0	2 633	0,6
Німеччина	410 262	8,2	95 432	5,3	346 206	10,6	16 210	2,4	287	0,1
Велика Британія	236 402	4,7	16 535	0,9	211 880	6,5	309 725	46,2	114	0,0
Ірак	138 142	2,8	1 767	0,1	3 074	0,1	70	0,0	152	0,0
Болгарія	39 410	0,8	1 026 455	56,9	6 274	0,2	2 353	0,4	833	0,2
Румунія	57 405	1,1	125 591	7,0	44 526	1,4	3 559	0,5	122	0,0
Грузія	27 618	0,6	13 246	0,7	573	0,0	207	0,0	357 434	84,1
Азербайджан	131 095	2,6	1 905	0,1	5 778	0,2	558	0,1	34 750	8,2
Нідерланди	144 123	2,9	27 129	1,5	27 986	0,9	1 575	0,2	96	0,0
Греція	25 500	0,5	102 583	5,7	749	0,0	1 360	0,2	1 033	0,2
Іран	233 121	4,7	7 648	0,4	7 080	0,2	191	0,0	1 233	0,3
Франція	226 650	4,5	32 352	1,8	24 238	0,7	1 647	0,2	136	0,0
Австрія	61 378	1,2	20 216	1,1	11 490	0,4	550	0,1	47	0,0
Бельгія	67 831	1,4	21 478	1,2	12 533	0,4	739	0,1	27	0,0
Швейцарія	58 218	1,2	3 283	0,2	50 366	1,5	3 183	0,5	47	0,0
Біорусь	24 540	0,5	3 951	0,2	63 217	1,9	3 032	0,5	557	0,1
Польща	22 662	0,5	7 764	0,4	90 751	2,8	17 421	2,6	111	0,0
Північна Македонія	18 573	0,4	82 607	4,6	13 671	0,4	67	0,0	15	0,0
Сербія	27 945	0,6	72 773	4,0	23 961	0,7	3 542	0,5	182	0,0
Йорданія	77 626	1,6	176	0,0	8 534	0,3	134	0,0	228	0,1
Лівія	106 293	2,1	92	0,0	217	0,0	35	0,0		0,0
Ізраїль	107 158	2,1	331	0,0	20 571	0,6	973	0,1	237	0,1
Кувейт	112 814	2,3	20	0,0	50	0,0	1 167	0,2	50	0,0
ОАЕ	136 796	2,7	1 139	0,1	2 838	0,1	1 130	0,2	110	0,0

* Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Додаток 2. Інфраструктура туристично-рекреаційної діяльності в Туреччині

Таблиця Б1. Розподіл готельної інфраструктури Туреччини за регіонами*

Макрорайони/ Провінції	Заклади розміщення		Номерний фонд		Ліжко-місця	
	кількість	%	кількіст ь	%	кількість	%
1	2	3	4	5	6	7
Мармуровоморський	1 135	26,7	103 492	19,5	211 836	19,0
Стамбул	658	15,5	67 695	12,8	138 017	12,4
Текірдаг	25	0,6	1 772	0,3	3 538	0,3
Едірне	25	0,6	1 111	0,2	2 360	0,2
Киркларелі	8	0,2	649	0,1	1 270	0,1
Вбаликесір	93	2,2	6 932	1,3	14 248	1,3
Чанаккале	68	1,6	3 693	0,7	7 508	0,7
Бурса	82	1,9	7 522	1,4	15 322	1,4
Ескішехір	34	0,8	2 133	0,4	4 194	0,4
Біледжік	6	0,1	320	0,1	607	0,1
Коджаелі	53	1,2	4 357	0,8	8 659	0,8
Сакар'я	23	0,5	2 252	0,4	4 659	0,4
Дюздже	16	0,4	828	0,2	1 731	0,2
Болу	28	0,7	2 500	0,5	5 441	0,5
Ялова	16	0,4	1 728	0,3	4 282	0,4
Середземноморський	1 142	26,9	236 338	44,6	505 474	45,3
Анталья	898	21,1	218 641	41,2	468 776	42,0
Испарта	14	0,3	818	0,2	1 655	0,1
Бурдур	5	0,1	204	0,0	415	0,0
Адана	58	1,4	4 428	0,8	8 956	0,8
Мерсін	81	1,9	6 281	1,2	13 369	1,2
Хатай	53	1,2	4 090	0,8	8 490	0,8
Кахраманмараш	28	0,7	1 524	0,3	3 114	0,3
Османіє	5	0,1	352	0,1	699	0,1
Егейський	953	22,4	119 068	22,5	255 039	22,8
Ізмір	229	5,4	21 761	4,1	46 734	4,2
Айдин	103	2,4	16 885	3,2	35 007	3,1
Денізлі	39	0,9	4 372	0,8	8 920	0,8
Мугла	508	12,0	64 242	12,1	138 603	12,4
Маніса	22	0,5	1 267	0,2	2 588	0,2
Афьонкарахісар	29	0,7	8 818	1,7	19 524	1,7
Кютахья	12	0,3	741	0,1	1 498	0,1
Ушак	11	0,3	982	0,2	2 165	0,2

1	2	3	4	5	6	7
Чорноморський	290	6,8	13 903	2,6	27 936	2,5
Трабзон	47	1,1	2 967	0,6	6 065	0,5
Орду	33	0,8	1 569	0,3	3 139	0,3
Гіресун	21	0,5	796	0,2	1 615	0,1
Різе	19	0,4	758	0,1	1 536	0,1
Артвін	17	0,4	755	0,1	1 533	0,1
Гюмюшхане	6	0,1	233	0,0	450	0,0
Зонгулдак	15	0,4	981	0,2	2 007	0,2
Карабюк	24	0,6	678	0,1	1 321	0,1
Бартин	7	0,2	356	0,1	750	0,1
Кастамону	19	0,4	623	0,1	1 229	0,1
Чанкірі	6	0,1	274	0,1	529	0,0
Сіноп	13	0,3	470	0,1	942	0,1
Самсун	28	0,7	2 065	0,4	4 170	0,4
Токат	12	0,3	507	0,1	967	0,1
Чорум	7	0,2	411	0,1	786	0,1
Амасья	16	0,4	460	0,1	897	0,1
Південно-Східна Анатолія	174	4,1	13 605	2,6	27 115	2,4
Газіантеп	62	1,5	5 296	1,0	10 536	0,9
Адияман	19	0,4	1 264	0,2	2 542	0,2
Кіліс	1	0,0	55	0,0	101	0,0
Шанлиуфра	19	0,4	1 604	0,3	3 251	0,3
Діярбакир	28	0,7	2 088	0,4	4 008	0,4
Мардін	27	0,6	1 533	0,3	3 119	0,3
Батман	11	0,3	878	0,2	1 762	0,2
Ширнак	5	0,1	697	0,1	1 404	0,1
Сіірт	2	0,0	190	0,0	392	0,0
Центральна Анатолія	400	9,4	33 439	6,3	68 747	6,2
Анкара	186	4,4	14 468	2,7	29 235	2,6
Конья	45	1,1	5 202	1,0	10 804	1,0
Караман	8	0,2	490	0,1	959	0,1
Кариккале	3	0,1	148	0,0	296	0,0
Аксарай	15	0,4	753	0,1	1 509	0,1
Нігде	6	0,1	886	0,2	1 963	0,2
Невшехір	83	2,0	6 822	1,3	14 479	1,3
Киршехір	5	0,1	475	0,1	971	0,1
Кайсері	31	0,7	2 603	0,5	5 232	0,5
Сівас	11	0,3	860	0,2	1 807	0,2
Йозгат	7	0,2	732	0,1	1 492	0,1

1	2	3	4	5	6	7
<i>Східна Анатолія</i>	154	3,6	10 257	1,9	20 725	1,9
Ерзурум	16	0,4	1 942	0,4	4 007	0,4
Ерзінджан	8	0,2	457	0,1	848	0,1
Байбурт		0,0		0,0		0,0
Агри	14	0,3	819	0,2	1 625	0,1
Карс	19	0,4	1 144	0,2	2 369	0,2
Игдир	6	0,1	284	0,1	540	0,0
Ардахан	4	0,1	176	0,0	338	0,0
Малатья	16	0,4	1 387	0,3	2 777	0,2
Елязіг	18	0,4	1 033	0,2	2 095	0,2
Бінгьоль	4	0,1	181	0,0	367	0,0
Тунджелі	5	0,1	148	0,0	296	0,0
Ван	16	0,4	1 135	0,2	2 350	0,2
Муш	7	0,2	420	0,1	887	0,1
Бітліс	15	0,4	873	0,2	1 720	0,2
Хаккярі	6	0,1	258	0,0	506	0,0
РАЗОМ	4 248	100,0	530 102	100,0	1116 872	100,0

* Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Таблиця Б.2. Динаміка використання іноземними туристами готельної інфраструктури Туреччини*

	Середня тривалість перебування	Рівень заповнюваності %	Кількість перебувань	Проведені ночі	Середня тривалість перебування
1993	2,7	10,50	6 201 052	22 730 132	3,7
1994	2,5	7,20	5 762 215	21 429 565	3,7
1995	3,4	10,80	6 949 070	26 261 954	3,8
1996	3,0	10,00	9 943 025	36 055 785	3,6
1997	3,3	10,70	12 625 827	46 773 913	3,7
1998	3,1	7,70	9 904 755	37 617 417	3,8
1999	3,5	6,18	6 225 707	25 377 854	4,1
2000	3,6	5,68	8 466 081	34 504 508	4,1
2001	3,4	9,42	10 922 771	43 607 631	4,0
2002	3,0	11,44	13 121 431	53 213 533	4,1
2003	4,4	12,34	11 347 760	51 118 310	4,5
2004	4,0	15,32	14 077 001	62 071 774	4,4
2005	4,6	18,66	16 210 441	71 141 390	4,4
2006	4,5	14,20	14 157 056	56 895 351	4,0
2007	3,7	13,93	19 596 923	74 191 840	3,8
2008	4,1	13,93	17 762 818	73 590 885	4,1
2009	4,0	15,56	19 304 422	79 670 940	4,1
2010	3,3	16,56	25 250 065	100 139 752	4,0
2011	3,3	15,45	26 110 532	101 551 112	3,9
2012	3,5	15,04	26 869 992	113 330 412	4,2
2013	3,6	14,19	26 812 202	109 948 630	4,1
2014	3,2	15,04	30 345 403	118 939 141	3,9
2015	2,9	9,22	27 614 421	109 255 699	4,0
2016	3,1	8,35	18 047 874	77 460 373	4,3

* Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Таблиця Б.3. Географічна структура використання готельної інфраструктури Туреччини*

Країна	Перебування		Проведені ночі		Середня тривалість перебування
	кількість	%	кількість	%	
Німеччина	3983891	6,7	23686416	15,3	5,9
Росія	810727	1,4	4043732	2,6	5,0
Велика Британія	1283836	2,2	7979002	5,2	6,2
Нідерланди	670346	1,1	4150662	2,7	6,2
Іран	952568	1,6	2965003	1,9	3,1
КНР	376745	0,6	684557	0,4	1,8
Ірак	525756	0,9	1326257	0,9	2,5
США	354661	0,6	813933	0,5	2,3
Республіка Корея	228375	0,4	310575	0,2	1,4
Бельгія	255680	0,4	1369562	0,9	5,4
Франція	303580	0,5	1054453	0,7	3,5
Швеція	258423	0,4	1342026	0,9	5,2
Саудівська Аравія	774371	1,3	2093789	1,4	2,7
Сирія	318534	0,5	632967	0,4	2,0
Україна	802761	1,4	4044802	2,6	5,0
Польща	178699	0,3	912063	0,6	5,1
Данія	295069	0,5	1404988	0,9	4,8
Казахстан	211438	0,4	972574	0,6	4,6
Італія	166292	0,3	451297	0,3	2,7
Румунія	243688	0,4	989865	0,6	4,1
Швейцарія	133287	0,2	746543	0,5	5,6
Азербайджан	282622	0,5	842561	0,5	3,0
Австралія	149194	0,3	260657	0,2	1,7
Ливан	230403	0,4	698084	0,5	3,0
Фінляндія	142319	0,2	738037	0,5	5,2
Ізраїль	217615	0,4	837212	0,5	3,8
Алжир	164328	0,3	608539	0,4	3,7
Кувейт	188343	0,3	537289	0,3	2,9
Йорданія	181884	0,3	532445	0,3	2,9
Грузія	129882	0,2	256444	0,2	2,0

* Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Таблиця Б.4. Розподіл закладів харчування туристів за регіонами Туреччини*

Макрорайон	Заклади харчування		Ємність	
	кількість	%	місць	%
<i>Мармуровоморський</i>	530	55,1	143489	51,9
TR1	390	40,5	105571	38,2
TR2	25	2,6	8175	3,0
TR4	115	12,0	29743	10,8
<i>Середземноморський</i>	57	5,9	18146	6,6
TR6	57	5,9	18146	6,6
<i>Егейський</i>	129	13,4	40933	14,8
TR3	129	13,4	40933	14,8
<i>Чорноморський</i>	44	4,6	13210	4,8
TR8	28	2,9	8083	2,9
TR9	16	1,7	5127	1,9
<i>Південно-Східна Анатолія</i>	26	2,7	10764	3,9
TRC	26	2,7	10764	3,9
<i>Центральна Анатолія</i>	163	16,9	46066	16,7
TR5	146	15,2	41122	14,9
TR7	17	1,8	4944	1,8
<i>Східна Анатолія</i>	13	1,4	3720	1,3
TRA	8	0,8	1190	0,4
TRB	5	0,5	2530	0,9
РАЗОМ	962	100	276328	100,0

* Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: <https://www.ktb.gov.tr/EN-249283/tourism-statistics.html>

Таблиця Б.5. Структура перевезення іноземних туристів різними видами транспорту*

Рік	Кількість іноземних туристів			
	Повітряний	Автомобільний	Морський	Залізничний
2010	19 555 705	6 948 067	2 062 288	66 144
2015	26 807 722	7 102 637	2 316 337	17 936
2016	17 783 437	6 653 555	909 067	6 154
2019	34 545 875	9 137 792	1 345 328	29 291
2020	9 580 478	2 963 636	185 560	4 539
	Частка, %			
	Повітряний	Автомобільний	Морський	Залізничний
2010	68,3	24,3	7,2	0,2
2015	74,0	19,6	6,4	0,0
2016	70,1	26,2	3,6	0,0
2019	76,7	20,3	3,0	0,1
2020	75,2	23,3	1,5	0,0

Додаток В. Стратегічного розвитку туризму в Туреччині до 2023 року

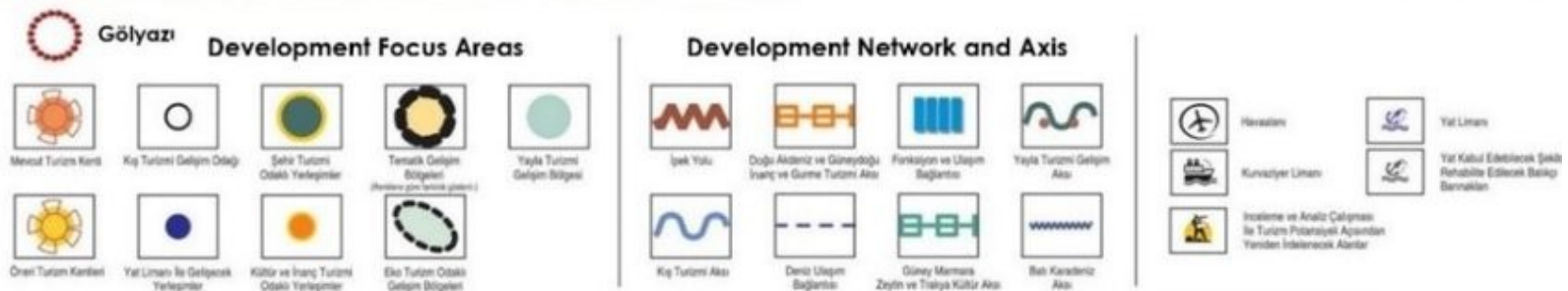
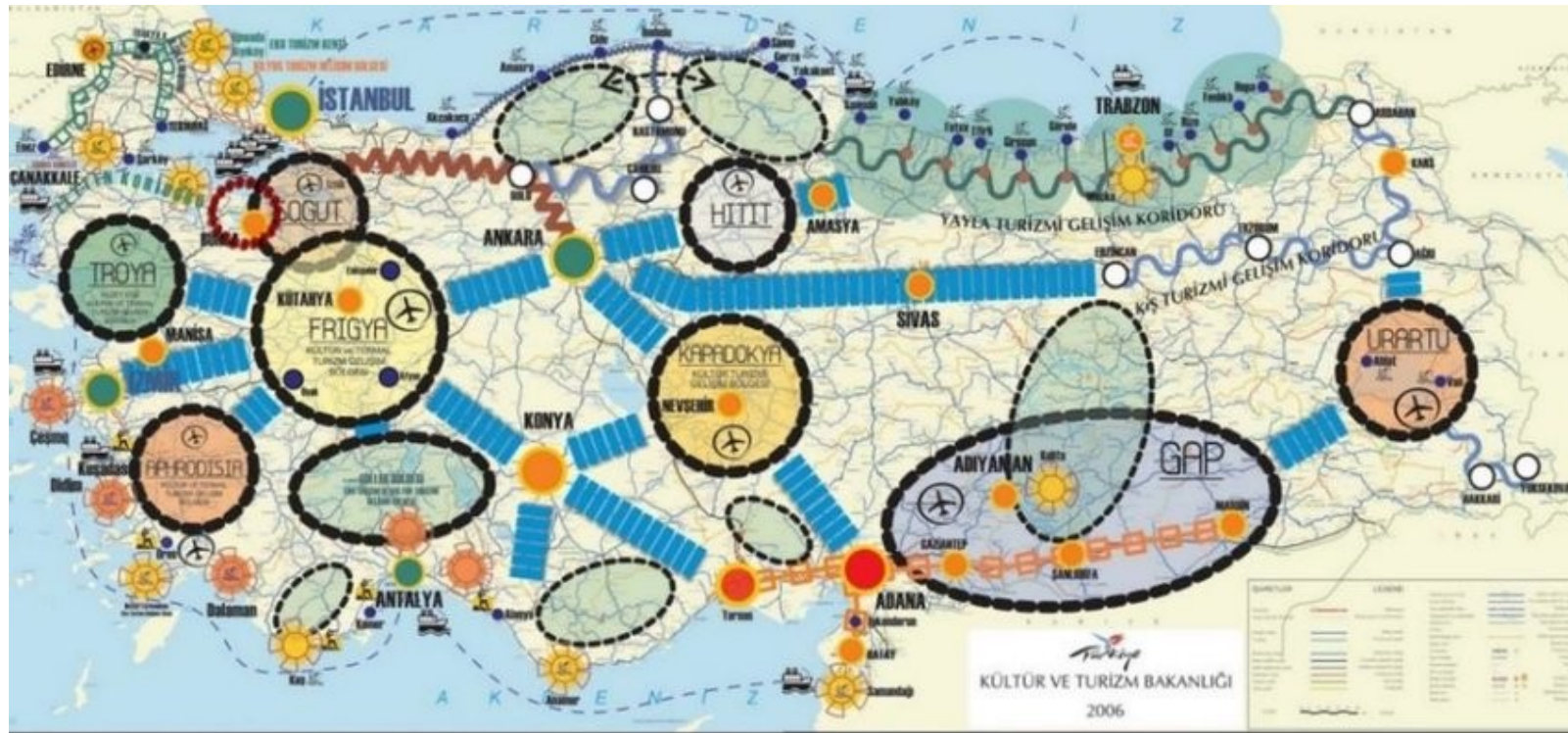

Рис. В.1. Концептуальний план дій Стратегії розвитку туризму Туреччини – 2023

Джерело: Міністерство культури і туризму Туреччини: https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/43537,turkeytourismstrategy2023pdf.pdf?0&_tag1=796689BB12A540BE0672E65E48D10C07D6DAE291